

EMIL ČOP SUDIONIK OKTOBARSKE REVOLUCIJE I BORBE ZA SOVJETSKU VLAST Prilog za biografiju

Emil Čop proslavio se kao sudionik borbe za sovjetsku vlast u Rusiji u doba Oktobarske revolucije i građanskog rata, kao i kasnije u izgradnji socijalizma u SSSR-u. Iako se Emil Čop borio u drugoj zemlji, borio se s uvjerenjem da je to bila i borba za slobodu i za socijalizam u njegovoj domovini. I sada, kad su jugoslavenski narodi izvojevali svoju slobodu i kad je socijalizam pobijedio i u njegovoj domovini, može se reći da dio zasluga u tome ima i on, sudionik Oktobra. Zbog toga je potrebno da se podsjetimo na revolucionarni put i djelo Emila Čopa.

O Čopu se posebno nije pisalo. Spominju ga tek u općim radovima.¹ Međutim, njegov osobni arhiv i mnogobrojni izvori u raznim arhivima Sovjetskog saveza dopuštaju da se o njemu govori posebno i puno više nego do sada.

Kada je riječ o građi za biografiju Čopa, onda treba istaknuti da se ona nalazi u raznim sovjetskim arhivima.² To je prije svega Centralni partijski arhiv Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS u Moskvi (CPA IML CK KPSS). Ovdje je sakupljen partijski materijal, ali se iz njega vidi i Čopova vojna djelatnost. Taj se materijal nalazi u fondu Jugoslavenske komunističke grupe RKP(b) i Inozemne federacije. Osobni arhiv E. Čopa sada se nalazi u Državnom muzeju revolucije SSSR u Moskvi (GMR SSSR). Žena pokojnog E. Čopa Jevgenija predala je nedavno Čopovu arhivsku ostavštinu na čuvanje u spomenuti Muzej. U njegovu fondu nalaze se 54 dokumenta i fotografije. Naravno je to najbogatija zbirka dokumenata E. Čopa. Pored toga, njegovi se dokumenti nalaze u Centralnoj komisiji za partijske mirovine pri Ministarskom Sovjetu SSSR-a. Ovdje u dosjeu E. Čopa sakupljen je osnovni materijal i dokumenti iz raznih arhiva i iz osobne ostavštine.

Od posebnog su interesa memoari koje je E. Čop napisao u nekoliko varijanta. Neki su njegovi memoari objavljeni u SSSR-u i u Jugoslaviji.³ Ta-

¹ »Družba narodov«, br. 10, 1957; Očerki istorii Kujbiševskoj organizaciji KPSS. Kujbišev, 1960, 258, 367; I. D. Očak. Jugoslavjanskije internacionalisti v borbe za pobjedu sovjetskoj vlasti v Rossii (1917—1921, Moskva 1966); Emil Čop. Pot iz srbskih prostovoljcev v rdečo armado med njene poveljnike. »Jugoslaveni v Oktobru«. Zbornik spominov udeležencev oktobarske revolucije in državljanske vojne v Rusiji, 1917—1921. Ljubljana, 1969.

² Centralnij partijnij arhiv Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS (CPA IML); Centralnij gosudarstvenij arhiv sovjetskoj armii (CGASA); Gosudarstvenijmuzej revolucii SSSR (GMR SSSR).

³ E. M. Čop. Pamjatnije vstreči. »Krasnij bojec«, 14. VI. 1957; »Uraljskij rabočij«, 27. II. 1958; Emil Čop. Pot iz srpskih prostovoljcev v rdečo armado med njene poveljnike. »Jugoslaveni v Oktobru«.

ko postoji dosta dokumenata na temelju kojih je moguće pokušati dati objektivni prikaz životnog i borbenog puta zaista iskrenog revolucionara i borca za socijalizam. Značajni su i epistolarni izvori. To je korespondencija koju je vodio Čop sa svojim drugovima, bivšim sudionicima Oktobra, kao i pisma koja je Čop pisao autoru ovih redaka. Posebnu vrijednost imaju pisma Jevgenije Čop, uz to i njena biografija koju je ona ljubazno uručila autoru ovog rada.

Emil Čop⁴ se rodio 23. rujna 1894. u Sincu.⁵ Međutim, odrastao je u Senju te se držao Senjaninom, pa je tako i pisao u svojim biografijama. U njegovu službenom listu napisano je da je »srbsko-hrvatske nacionalnosti«.⁶ Čop je stvarno po narodnosti bio Hrvat.⁷ O svom je socijalnom porijeklu u autobiografiji pisao: »Moj otac je bio porijeklom iz siromašne seljačke obitelji i za vrijeme mog rođenja radio je kao mali činovnik u kotarskom središtu Senju«.⁸ Čopov otac Mile umro je 1928. u Senju. Majka mu je umrla 1913. U obitelji ih je bilo troje djece (uz Emila još i sestra Milka, koja je umrla 1947. u Senju, i brat Nikola, koji je umro 1946. u Sarajevu).⁹

Emil je pohađao pučku školu u Gračacu od 1900. do 1904. U jesen 1906. pošao je u prvi razred gimnazije u Senju.¹⁰ Prvi je razred ponavljao školske godine 1907/8. Nakon toga napustio je gimnaziju¹¹ i otišao iz kuće zajedno s bratom na Sušak, bez znanja roditelja, te je tamo ostao 4 godine. Ovdje je radio u magazinu Rajkovića i ujedno pohađao večernju trgovačku školu »Merkurij«. Nakon završetka škole vratio se u Senj da sredi pitanje služenja vojnog roka, jer je navršio 19 godina. Tako je godine 1913. počeo služiti vojsku. Razdoblje Čopova života od 1913. do 1915. u raznim njegovim biografijama tumači se različito.

E. Čop je u autobiografiji napisao: »1912. započeo je Balkanski rat između Srbije i Turske. To je privuklo u Srbiju mnogo slavenske mladeži iz Austrije, što sam i ja iskoristio i prešao granicu, koja je za Slavene bila uvijek otvorena, i stupio sam u I. pješački puk«.¹² Iz ovog se vidi da je Čop 1913. otišao u Srbiju da se bori i da je postao vojnik I. pješačkog puka. U svojim sjećanjima¹³ Čop piše da se 1914. kanio demobilizirati, ali je zbog

⁴ U SSSR-u su ga službeno zvali Emilij Mihajlovič Copp. Prema očevu imenu Milan trebalo bi mu očestvo biti ne Mihajlovič nego Milanović.

⁵ Glavni imenik Kraljevske realne gimnazije u Senju za školsku godinu 1906/1907. Međutim, u svojoj je autobiografiji E. Čop pisao možda zbog konspirativnih razloga, a možda i zbog ljubavi prema Senju da se rodio u Senju 8. kolovoza 1893. (GMR SSSR, Službeni list E. Čopa). U jednom kasnijem pismu on piše da se rodio u Sincu u Lici (Pismo E. Čopa — I. Očaku od 17. V. 1958. Autorova zbirka).

⁶ GMR SSSR, Službenički list Čop Emila Mihajlovića, Iov. br. 37916, d. 43. Na pitanje koje je nacionalnosti, E. Čop je autoru ovih redaka odgovorio da se smatra pripadnikom »srbo-hrvatske nacionalnosti« (Pismo E. Čopa — I. Očaku od 6. XII. 1967. Autorova zbirka).

⁷ To potvrđuje također »Glavni imenik Kraljevske realne gimnazije u Senju« gdje je napisano da je po nacionalnosti Hrvat, a po vjeroispovijedanju rimokatolik.

⁸ Autobiografija Čop Emilija Mihajlovića. GMR SSSR Inv. broj 37916, d. 48, l.1. U spomenutom »Glavnom imeniku« zabilježeno je ime Čopova oca — Josip. Na drugom mjestu — Mile. (Autorova zbirka).

⁹ Pismo E. Čopa — I. Očaku od 20. V. 1966. Prema podacima koje je Čop primio od svog druga Stojka Ratkova iz Jugoslavije, još je 1958. u Senju bila živa Čopova tetka Paulina Safran (Pismo senjskog gradskog komiteta SRH Stojku Ratkovu od 17. IV. 1958. (Kopija — autorova zbirka)).

¹⁰ Pismo E. Čopa I. Očaku od 20. V. 1966. (Autorova zbirka) GMR SSSR, Autografija. Prema dokumentu »Svideteljstvo« koji je izdan 19. I. 1918. na temelju njegovih podataka. Po ovome on je završio 3 razreda gimnazije u Senju (GMR SSSR, Inv. br. 37916.)

¹¹ U pismu mnogo godina kasnije kaže da je iz gimnazije bio isključen zbog uvrede profesora Vrbanića. (Pismo E. Čopa I. Očaku od 20. V. 1966. Autorova zbirka). U istom pismu kaže da je u Rijeci ostao 3 1/2 godine. (Isto)

¹² GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48. Autobiografija, E. Čop ne navodi koja je to divizija i koja vojska. (Čop E. M. Nezabivajemije dni. Vospominanija. Rukopis. Autorova zbirka).

¹³ Čop E. M. Nezabivajemije dni. 7. U »Službeničkom listu« zapisano je da je »mobiliziran u srpsku vojsku«. (Službenički list GMR SSSR, 2). Kao Hrvat nije mogao biti mobiliziran u srpsku vojsku, nego je u nju došao kao dobrovoljac.

sarajevskog atentata započeo prvi svjetski rat. I dodaje: »1915. poslije teških bitaka srpska vojska je ostavila svoju domovinu i otišla na otok Krf. Neki njeni dijelovi poslani su u Francusku, a odatle u Rusiju, gdje su se borili do kraja protiv austro-njemačkih osvajača.¹⁴ Ove činjenice su poznate. Ali on dodaje i drugo, naime: »1915. ja sam se našao u Odesi u I. srpskom puku.«¹⁵ U autobiografiji o tome piše: »U 1915. s Balkanske fronte u Odesu je stigao jedan od srpskih pukova. U tom sam puku služio i ja.«¹⁶ Čop griješi kad kaže da je 1915. u Odesu stigao jedan od pukova u kojem je bio i on. U Odesu su zaista stizali na koncu 1915. i 1916. srpski vojnici i oficiri srpske vojske, ali ne i kompletan puk. Nije isključeno da su to bili dijelovi puka u kojem je on ranije služio. U Odesi je formiran I. srpski puk tek 1916. kada je stvorena i I. srpska dobrovoljačka divizija. Prema tome, Čop je ovdje nepouzdan u datumu. Ali je jedno iz njegova izlaganja jasno, a to je da je u Odesu došao iz Srbije. Iz svega izlazi da je stigao ovamo s Krfa, tj. da nije bio austro-ugarski vojnik (a niti zarobljenik) iako na jednom mjestu, kao što smo vidjeli, kaže kako se vratio u Senj da regulira sluzenje vojske. Regulirati je mogao samo sluzenje u austro-ugarskoj vojsci. Prema tome, on je dezertirao iz austro-ugarske vojske još ranije (bježao je u Srbiju). Zbunjuje ovdje jedino datum. Čop je mogao stići u Odesu tek u početku 1916. stoga što prije tog vremena iz Srbije, tj. preko Francuske, nisu dolazili još dobrovoljci u Odesu. I još jedno. Njegova tvrdnja da je došao u Odesu 1915. dopušta i pretpostavku da je on mogao biti u austro-ugarskoj vojsci te iz nje prebjeći kao tisuće Hrvata, Slovenaca i Srba u rusko zarobljeništvo. Ovu tvrdnju sâm Čop kategorički odbija u svojim pismima. Moguća je i varijanta da je on služio u srpskoj vojsci i bio zarobljen, te da je bježao u Odesu iz austro-ugarskog zarobljeništva. Mi ipak ostajemo pri njegovoj tvrdnji da je došao u Rusiju preko Francuske, s Krfa. Time bi pitanje njegova dolaska u Rusiju bilo donekle riješeno. Čop nije bio zarobljenik od kojih se inače, kao što je poznato, stvarala I. srpska dobrovoljačka divizija u Odesi. Zbunjuje još jedna Čopova tvrdnja. Naime, u »Autobiografiji« tvrdi da je 1915. bio upisan u Odesi u Srpsku oficirsku školu, koju je navodno završio ljeti 1916.¹⁷ Takva je škola zaista postojala u Odesi. Međutim, nju je organizirala komanda I. srpske dobrovoljačke divizije tek ljeti 1916. Trajala je ta škola 3 do 6 mjeseci. I ovdje se vidi da Čop brka vrijeme, što dopušta i razne kombinacije u objašnjavanju pojedinih epizoda iz njegova života.

Kao što je poznato, u listopadu 1916. započele su operacije na Dobruđžanskoj fronti.¹⁸ Ovamo je bila također prebačena i I. srpska dobrovoljačka divizija u sastavu 42. ruskog korpusa. Čop je sudjelovao u tim borbama, bio je ranjen i odveden u bolnicu u Konstancu, a odatle u Odesu. Vratio se natrag na frontu kad su borbe bile završene i kad se čitava I. srpska dobrovoljačka divizija već vraćala u Odesu. Svoju jedinicu našao je u rumunjskom gradu Reni. Za sudjelovanje u Dobruđžanskoj operaciji i zbog ranjavanja Čop je odlikovan Georgijevskim križem (br. 963603).¹⁹

¹⁴ Čop E. M. Nezaobiljavemije dni, 7.

¹⁵ Isto. Viktor Matijević, zarobljenik u Rusiji, iz Senja, tvrdio je da je Emil Čop bio zajedno s njim zarobljen 1915. na Galicijskoj fronti. (O tome: izjava Ante Glavičića — 24. VI. 1974. kojem je Viktor Matijević gornje rekao). Ovaj se podatak za sada nije mogao potvrditi dokumentima.

¹⁶ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48. Autobiografija.

¹⁷ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48d.

¹⁸ Jugoslavenski dobrovoljački korpus u Rusiji, Beograd, 1954, 41.

¹⁹ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48. Autobiografija.

E. Čop, kao i većina onih koji su se borili na Dobrudžanskoj fronti, svjedoči o okrutnim istragama i masakrima koje su činili oficiri nad bivšim zarobljenicima — vojnicima divizije što je izazvalo masovno bježanje i dezertiranje iz ove jedinice. O stanju u diviziji pisao je kasnije Čop: »Kada se divizija vratila s fronte u Reni, u njoj je započelo nešto nevjerovatno, naime, uvedeno je batinanje vojnika za svaki i najmanji prijestup. Kasnije je postalo pravilo da se ovaj mrski čin vrši pred čitavim pukom. Nakon ovakve kazne vojnik se dugo nije mogao izliječiti i nije bilo rijetko da je postao invalid. Ove zvjerske egzekucije nisu mogle a da ne izazovu otvoreni prosvjed vojnika protiv samovolje koju je vršila komanda.«^{19a} Poznato je da je — što zbog gubitka na fronti, što zbog dezertiranja — divizija došla u Odesu s gubitkom od 50% svog sastava.²⁰ S jedne strane golemi besmisleni ljudski gubici, a s druge okrutan i nepodnošljiv režim, prisilili su mnoge vojnike i mlađe oficire da se zamisle. Divizija je vraćena na preformiranje u Odesu. Ovdje je uskoro od »dobrovoljaca« organizirana 2. srpska dobrovoljačka divizija, a na koncu iste godine i I. srpski dobrovoljački korpus.

E. Čop se nalazio u I. pješačkom puku, 4. bataljonu, 14. četi I. srpske dobrovoljačke divizije. Ta je jedinica bila smještena u selu Zavadovka nedaleko stanice Berjozovka. Prema Čopovu pričanju ovdje je započeo njegov revolucionarni rad. U memoarima Čop spominje ilegalnu revolucionarnu organizaciju u kojoj su navodno bili Dundić, Juraković, Grbanov, Kovačević, Grulović, Čanak, Radaković i dr.,²¹ koji su kasnije bili sudionici građanskog rata u Rusiji. Revolucionarna grupa radila je na demoralizaciji korpusa i na revolucioniranju masa jugoslavenskih vojnika i oficira.

Veliko značenje u revolucioniranju jugoslavenskih masa u Rusiji, a osobito u spomenutom korpusu, imala je veljačka buržoasko-demokratska revolucija 1917. Poslije veljačke revolucije u korpusu je započeo pokret za izlazak iz Korpusa. Taj se pokret kasnije nazvao disidentski. Osim toga, pojavili su se i revolucionarni komiteti i nikla je organizacija Jugoslavenski revolucionarni savez (JRS), koji je igrao također značajnu ulogu u revolucioniranju Jugoslavena. Posljedica ovih događaja bio je plebiscit u Korpusu. Rezultat plebiscita bio je masovni odlazak vojnika i oficira iz Korpusa. Čop tvrdi da je on još do plebiscita bacio epolette (on je bio podoficir). Poslije plebiscita iz Korpusa je otišlo oko 50% ljudstva. Korpus je u početku 1917. imao 40 tisuća vojnika i oficira. Još uoči plebiscita počela su u Korpusu hapšenja. Među uhapšenima bio je i Emil Čop. Kako on tvrdi, bio je osuđen na smrt. Kod bježanja bio je ranjen.

U Čopovu službeničkom listu o tome je zapisano slijedeće: »U staroj armiji bio je osuđen na strijeljanje od armijske komande u Hersonskoj guberniji, Ananjevskog rajona u selu Zavadovka, zbog agitacije protiv rata i uglavnom protiv srpske vlade.«²² Osuđen je zbog izdaje domovine, zbog demoralizacije puka i zbog sudjelovanja u ruskoj revoluciji.²³ Čopova tvrdnja o osudi na smrt poslije veljačke revolucije može se staviti pod upitnik. Poznato je da su zbog revolucionarnog rada mnogi vrlo radikalno raspoloženi oficiri bili hapšeni, a neki od njih protjerani u Sibir ili su vraćeni u logore.

^{19a} Isto.

²⁰ Kladivarji nove Jugoslavije (1912—1918). Ljubljana 1936, 62.

²¹ Čop, E. M. *Nezabivajemije dni*, 14.

²² GMR SSSR, Službenički list, 1. 6.

²³ Čop E. M. *Nezabivajemije dni*, 18.

Takav je bio slučaj s Vilkom Marionom i s Vladimirom Čopićem i dr. (Možda je Čop osuđivan zbog pokušaja bijega). Bio je i ranjen u trenutku kad je pokušao bježati. Ali to nije bilo ranjavanje nakon presude, kako on tvrdi. Čop je bježao iz zatvora nakon hapšenja 25. svibnja. Ranjen je baš za vrijeme tog bježanja. Ponovno je uhvaćen, ali je ponovno bježao. Čop je ranjen u selu Zavadovka i onda doveden u selo Berjozovka. Seljaci spomenutog sela sjećali su se tog slučaja još nedavno, kad im je bilo postavljeno pitanje o Čopu u vezi s rješavanjem pitanja partijske mirovine.²⁴

Uz pomoć drugova prebačen je u Kijev, gdje je izliječen. U Kijevu je saznao za postojanje Jugoslavenskog revolucionarnog saveza (JRS), na čijem su čelu, kako on točno primjećuje, bili bivši radnik Maksim Čanak, Nikola Kovačević (Čudnovski), Nikola Grulović i dr. Čop pogrešno tvrdi da je JRS bio organiziran u logoru Darnici (kraj Kijeva) kuda su vraćeni zarobljenici iz Odesa.^{24a}

Ljeti 1917. u Kijevu je organiziran Jugoslavenski udarni bataljon.²⁵ Čop začudo ne spominje ovaj bataljon iako se u bataljonskom popisu nalazi i njegovo ime. Ljeti iste godine u Kijevu je održana konferencija JRS na kojoj je izabran CK JRS. Čop spominje rukovodstvo ove organizacije, ali nigdje ne govori da je i on bio izabran na konferenciji za člana CK te organizacije.²⁶

E. Čop piše o svom boravku u Kijevu, spominje mnoge događaje, ali ispušta neka vrlo važna zbivanja u kojima je i sam sudjelovao. Tako na primjer ništa ne govori o stvaranju Jugoslavenskog revolucionarnog puka, u kojem je također sudjelovao. Piše o ustanku kijevskih radnika protiv Centralne Rade u veljači 1918. ali ne govori da su u njemu sudjelovali i mnogi Jugoslaveni. I on je sam sudjelovao u Kijevu — u rajonu Podol — u borbi protiv junkera i gajdamaka, za pobjedu sovjetske vlasti.

10. veljače 1918., tj. odmah nakon proglašenja sovjetske vlasti, u Kijevu je započela organizacija odreda Crvene garde. Stvorena su tri odreda. Jedan u Kijevu, drugi u Odesi, a treći u Jekaterinoslavu. U Kijevu je započela organizacija jugoslavenskih odreda Crvene garde pa se u jedan od njih zapisalo 75 Jugoslavena — bivših ratnih zarobljenika. U vodstvo odreda koje je tom prilikom organizirano ušli su kao komandant Jovan Šipoš, njegov zamjenik postao je Sava Lazić, načelnik štaba bio je Emil Čop, a intendant Jelica. Ovaj odred vršio je u Kijevu stražarsku dužnost. Baš zahvaljujući tom jugoslavenskom crvenogardijskom odredu bili su spašeni mnogi poznati boljševici od reakcionarnih progona. Među njima je bio G. I. Čudnovski, izvanredni komesar Jugozapadne fronte. Čop spominje slučaj sa spasavanjem znamenitog glumca i kazališnog teoretičara Konstantina Stanislavskog, kod kojeg su upali u stan banditi i htjeli ga opljačkati, a može biti i ubiti. Ali zahvaljujući intervenciji jugoslavenskog odreda, on je bio spašen.²⁷ Odred Jugoslavena imao je tada do 400 boraca.²⁸ Odred se konsolidirao u vrijeme približavanja Nijemaca Kijevu. Kasnije se odred Šipoša i Čopa približio borbom iz Kijeva prema Poltavi. Čop spominje da je u tim borbama po-

²⁴ Izjava mještana starosjedilaca sada se nalazi u osobnom umirovljeničkom dosjeu E. Čopa u Moskvi (Ministarstvo socijalne sigurnosti SSSR. Personalni dosje E. M. Čop.).

^{24a} GMR SSSR, Autobiografija, 1. 4.

²⁵ D. Očak, Jugoslavjanski internacionalisti u borbe za pobjedu, 57.

²⁶ Njegovo članstvo potvrđuju dokumenti (CGASA, f. 28361, op. 3, d. 885, 1. 45).

²⁷ Čop E. M. Nezabivajemije dni, 38; GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48; Isto, Autobiografija, 5.

²⁸ GMR SSSR, Inv. br. 37916, Autobiografija, 6; Čop E. M. Nezabivajemije dni, 39.

Sl. 84 — Emil Čop u Samari god. 1918/1919. kao komandant Inetrnacionalnog puka

ginuo predsjednik JRS Maksim Čanak, ali detalje o njegovoj junačkoj smrti ne daje. Situacija je postala komplicirana. Nijemci su bili udaljeni od Kijeva samo oko 200 km. U to je vrijeme došlo do reorganizacije odreda. Odlučeno je da Šipoš pođe za komandanta drugog odreda, dok je Kijevski jugoslavenski crvenogardijski odred primio Čop. U gradu je izbio nered, pobunio se konjanički puk. Jugoslavenski ga je crvenogardijski odred razoružao. Nakon toga u odred je ušla i konjica. Neki članovi ukrajinske sov-

jetske vlade ponovno su se obratili odredu za pomoć i Čop je i ovaj put pomogao. U Poltavi se Čopov odred nije dugo zadržao jer je dobio zapovijed da prati u Penzu neki transport sa zaplijenjenim dragocjenostima. Nakon što je izvršio taj zadatak, Čopov odred upućen je u Samaru radi uključivanja u redovite jedinice Crvene armije.²⁹ Ovdje je izvršena reorganizacija Čopova odreda. Konjanici, njih oko 180, prebačeni su u konjički odred te je kod Čopa ostala samo pješadija. Kasnije se i dio pješadije osamostalio, otišao je u armiju Jakovljeva. S njima je otišao Čopov drug Jelica da se bori protiv Dutova.³⁰

Uz odred kojim je rukovodio i koji je ovdje vodio borbe protiv basmača, Čop je imao još i drugu obvezu — bio je predsjednik sekcije za formiranje jugoslavenskih jedinica u sastavu Samarskoga sovjeta. Istu je dužnost ovdje vršio i Čeh Jaroslav Hašek — kasnije znameniti češki pisac. O postojanju te sekcije ima podataka u arhivskoj građi. O tome je zapisano također u Čopovoj radnoj knjižici.³¹

U početku lipnja 1918. iz Penze prema Samari nadirali su češki kontra-revolucionari iz pobunjenog češkog korpusa. Situacija se u Samari komplicirala. Da bi podigli Jugoslavena u borbu, Emil Čop i Stojko Ratkov obratili su se proglasom 7. srpnja 1918. »Vojnicima, radnicima i seljacima Jugoslavenima«. Taj je proglas bio objavljen u mjesnim novinama.³² U proglasu se ističe da se nad mladom Sovjetskom republikom nadvila velika opasnost. »Nastao je odlučan trenutak. Austro-ugarski imperijalisti u savezu s rusko-ukrajinskom buržoazijom šalju bjelogardijske odrede kako bi vatrom uništili sve što je ruska revolucija izvojevala... Teška prokleta militaristička čizma nasjeda na prsa mlade Ruske Sovjetske republike. Nasljednici Vilhelma II. kreću u dubinu Crvene Rusije kako bi je pobijedili i u tim uvjetima mogli diktirati uvjete svoga imperijalističkog mira.« Nakon takve ocjene političke situacije u proglasu se postavlja pitanje: Što treba da rade Jugoslaveni u ovakvim uvjetima. I daje se odgovor: oni trebaju kao istinski revolucionari iskoristiti situaciju i pomoći svojim ruskim drugovima. »Zar da oni dopuste austro-ugarskim i rusko-ukrajinskim i njemačkim slugama kapitalizma da unište radničko-seljačku Rusiju, avangardu svjetske socijalističke revolucije zoru novog, boljeg života, svega čovječanstva?« I dalje: »naš porobljeni narod i historija neće nam oprostiti, ako ćemo mi jugoslavenski radnici i seljaci i vojnici u ovom kritičnom trenutku ostaviti naše ruske drugove same u toj teškoj borbi s tuđim i domaćim porobljivačima«. U proglasu je borba istaknuta kao jedini i najpravičniji izlaz iz situacije: »Naš dug je da krenemo zajedno s ruskim proletarijatom u borbu protiv klike kapitalista i spahija. Svi treba da uđemo u redove crvenih boraca protiv kapitalističkih i buržoaskih banda.« Proglas završava pozivom svim Jugoslavenima: »Svi drugovi na oružje! S radosnim srcem idite spasavati rusku revoluciju, shvaćajući da je samo u spasavanju ruske revolucije spas i oslobođenje naše i

²⁹ U »Sjećanjima« Čop piše da je u Liski na putu za Penzu susreo odred Dundića te mu je predao svoju konjicu. (E. M. Čop. Nezabivajemi dni, 41).

³⁰ Pismo E. I. Očaku od 4. II. 1957. (Autorova zbirka).

³¹ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48; Autobiografija, 8.

³² »Soldar, rabočij i krestijanin«, Samara, 7. VI. 1918; I. D. Očak. Jugoslavjanskije internacionalisti, 219—220.

porobljenih ljudi čitavog svijeta. Drugovi Jugoslaveni! Svi u Crvenu armiju! Svi na oružje!»³³

E. Čop dodaje u svojoj autobiografiji da je sličan proglas napisao za Čehoslovačke Jaroslav Hašek, te da ga je objavio u istim novinama, samo nešto malo ranije.

Čop i ostaci njegova odreda ostali su za vrijeme okupacije ilegalno u Samari. Čop se u tijeku 4 mjeseca skrivao kod željezničara N. A. Kamišova.³⁴ Za to je vrijeme mnogo radio sa Srbima i Hrvatima — radnicima, koji su bili legalno zaposleni u gradu. Nakon samog oslobođenja Samare Čop se odmah prijavio u Gubenijski vojni komesarijat. Po nalogu Komesarijata ponovno je započeo s organizacijom međunarodnih crvenoarmijskih odreda. Bio je imenovan za komandanta I. internacionalnog bataljona, koji je među prvima nikao nakon okupacije u oslobođenom gradu. E. Čop tvrdi da je za vrijeme rukovođenja ovom jedinicom istodobno bio član Samarskog gradskog sovjeta. To potvrđuje i sačuvana njegova poslanička članska karta. Istodobno, on u svojoj biografiji tvrdi da je ovaj dokument potpisao V. Kujbišev, koji je u to vrijeme zaista bio predsjednik gradskog sovjeta.³⁵ Čop se stvarno u to vrijeme dobro poznao s V. V. Kujbiševim i s komandantom 4. armije i Južne grupe Istočne fronte M. V. Frunzeom. E. Čop u svojim »Sjećanjima« ovako opisuje zadatak dobiven izravno od M. V. Frunzea, znamenitog crvenoarmijskog vojskovođe: »Od njega sam saznao da se teški artiljerijski divizion sprema noću pobuniti. Tim je divizionom zapovijedao bivši carski oficir. Od druga Frunzea dobio sam zapovijed da razoružam taj divizion. To smo učinili iste noći. Baš u to vrijeme bila je organizirana eserovska pobuna u Stavropolju u Simbirskoj guberniji. Digli su se kulaci pod parolom »Sovjeti bez komunista«. U gušenju ove pobune sudjelovao je jedan bataljon iz mog puka. Pobuna je bila vrlo brzo ugušena.«³⁶

Za Čopa je značajna godina 1918. po još jednom važnom događaju; zbog organizacije Jugoslavenske komunističke grupe RKP/b. On je o tome mnogo kasnije pisao: »Godine 1918. u Samari je grupa na inicijativu Josipovićeve, Jurakovićeve i moju odlučila osnovati Jugoslavensku komunističku partiju u Rusiji s ciljem da se u njoj ujedine svi Srbi, Hrvati i Slovenci. Mi smo uspjeli puno učiniti u tom pravcu, jer su se uskoro pojavila odjeljenja grupe u Saratovu i Moskvi.«³⁷ Ovo navodimo radi nekoliko razloga. Prvo stoga što Čop govori o osnutku Jugoslavenske komunističke partije u Rusiji, a to je u temelju pogrešno. Drugo, Čop tvrdi da su uskoro takve organizacije nikle u Saratovu i Moskvi, tj. kasnije nego u Samari. Tu je potrebno napomenuti ono što je sada već vrlo dobro poznato, a što Čop s obzirom na ratne prilike i slabe veze sa središtem Rusije nije mogao tada znati, naime postojanje Jugoslavenske komunističke grupe (a ne partije!) pri RKP(b) u Moskvi. Ova je već mnogo ranije, još u svibnju 1918., bila organizirana u Moskvi, a zatim i u drugim gradovima. Ali Čop nije znao ni to da je Jugoslavenska komunistička grupa bila organizirana ranije, tj. prije dolaska bijelih Čeha u Samaru, i da je

³³ Isto.

³⁴ 1957. E. Čop je pisao da još živi u Samari (sada Kujbišev) pukovnik Vladimir Rudak, koji je tada kao mladić zajedno sa svojim bratom njemu pomogao. (GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48. Autobiografija, 6).

³⁵ Međutim, u njegovoj arhivi u Muzeju Revolucije u Moskvi nalazi se »članska karta« poslanika za godinu 1931. za Celjabinjski gradski sovjet, s potpisom »za sekretara Gradskog sovjeta«. V. Kujbišev. (GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48. Autobiografija, 6).

³⁶ Čop E. M. Nezabivajemije dni, 54.

³⁷ Pismo E. Čopa I. Očaku od 4. II. 1957.

njen organizator bio Uroš Čonkić.³⁸ To potvrđuju dokumenti iz Centralnog partijskog arhiva Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS u Moskvi.³⁹ Kao što je poznato, U. Čonkić je poginuo u borbama za zauzimanje Samare. E. Čop je na to zaboravio. To se vidi iz dokumenata — izvještaja predsjednika jugoslavenske komunističke grupe RKP(b) u Samari Josipovića i njena sekretara Čopa »Sovjetu radničkih i crvenoarmejskih poslanika u Moskvi« od 16. listopada 1918. Oni javljaju: 1) da je 20. lipnja u Samari ponovno organiziran »Komitet internacionalista Jugoslavena u Rusiji«, 2) da je sekretar komiteta Uroš Čonkić bio uhapšen i ubijen u pobuni bjelogardijaca čehoslovaka, 3) da je arhiv sav uništen⁴⁰ itd. Međutim, kasnije u jednom pismu autoru ovog rada Emil Čop tvrdio je da U. Čonkić nikad nije bio u Samari.⁴¹ Naravno da je ovdje Čop griješio isto kao što nije znao za ranije postojanje Jugoslavenske komunističke grupe u Moskvi, pa i u Samari. Prema tome, Čop je Jugoslavensku komunističku grupu osnovao ponovno, a ne prvi put. Čop naziva samarsku grupu »Komunistička partija Jugoslavena u Rusiji«, što se vidi i iz objave koja se nalazi među njegovim dokumentima.⁴²

Na njenu je žigu stvarno napisano »Partija komunistov jugoslavjan v Rosii.« Treba napomenuti da su slični nazivi u to vrijeme bili česti. Ali je zanimljiva primjedba samog Čopa u vezi s tim: »Stvarajući ovu (grupu), mi smo uzeli u obzir rast revolucionarnog pokreta na zapadu i smatrali smo da ćemo se — ako revolucija obuhvati i Jugoslaviju ili makar Srbiju — vratiti tamo s već gotovom grupom, na temelju koje ćemo izgraditi veliku partiju.«⁴³ Iz ovog se može, pored ostalog, zaključiti da je Čop kao i njegovi zemljaci maštao o povratku u zemlju i stvaranju revolucionarnog pokreta kojemu je potrebna komunistička partija, a nju je trebalo organizirati prema njegovu mnijenju u Sovjetskoj Rusiji. Ovdje nije potrebno isticati kako je ovakav stav bio daleko od lenjinske misli o stvaranju komunističkih partija u samoj zemlji. Čop je bio sekretar Jugoslavenske komunističke grupe od 12. listopada 1918.⁴⁴ Već 16. listopada 1918. sekretar Jugoslavenske komunističke grupe E. Čop i njen predsjednik D. Josipović obratili su se Moskvi s molbom da se obnovi rad grupe i da im se pošalje materijalna pomoć.⁴⁵ A već 17. istog mjeseca grupa najavljuje preko novina »Privolžskaja pravda« da se upis u Jugoslavensku komunističku grupu pri RKP(b) vrši za sve one Srbe, Hrvate, Slovence i Bugare koji to žele.⁴⁶ Nešto su kasnije iz Moskve, kao predstavnici centralnog rukovodstva, bili poslani u Samaru komunisti Ljubomir Cukić i Žarko Mihajlović.⁴⁷ Ova je grupa, kao što se to vidi u zapisnicima sačuvanim

³⁸ CPA IML, f. 17, op. 1 d. 420, l. D. Očak. Jugoslavjanskije internacionalisti, 119. Nekoliko godina kasnije Čop je pisao o U. Čonkiću slijedeće: »Konačno se nešto rasvijetlilo o njegovoj pogibiji. U gradu (Samari) on nije poginuo. Kod zauzeća Samare, oko Ivanščenske poginulo je mnogo naših koji su se probijali u neprijateljsku pozadinu. Tamo su oni digli u zrak dva vlaka, jedan od njih bio je putnički. U njemu su se vozili bijelogardijski glavešine i kapitalisti sa zapada na istok. Ovdje je došlo do teške borbe u kojoj su sudjelovali mnogi radnici, a koji su se digli protiv Samarske vlade. Mi smo ovdje istraživali imena i broj nastradalih. Dvije su čete silno nastradale. One su bile iz 2. saratovskog internacionalnog puka« (Pismo E. Čopa I. Očaku od 4. I. 1960. Autorova zbirka). Iz ovog se naravno ne može vidjeti kako je poginuo U. Čonkić i da li se ovdje radi o njemu.

³⁹ CPA IML, f. 17, op. 1, d. 420, l. 5.

^{39a} Isto.

⁴⁰ Pismo E. Čopa I. Očaku od 4. II. 1957; Isto od 8. IV 1957.

⁴¹ GMR SSSR, Inv. br. 37916.

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

⁴⁴ CPA, f. 17, op. 1, d. 420, l. 5.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto, l. 2. E. Čop tvrdi da je u Samaru doputovao član rukovodstva iz Moskve Nikola Kovačević (Pismo E. Čopa I. Očaku od 8. IV. 1957.). E. Čop u tom pismu netočno tvrdi da je tek kasnije stvorena Federacija inozemnih komunističkih grupa pri CK RKP(b). Kao što je poznato, Federacija je stvorena još u proljeće 1918.

u Kujbivševskom partijskom arhivu radila uglavnom u vojsci. Tako je prema ovome 24. XII. bilo zaključeno da se organizira I. internacionalni puk. E. Čop je bio posebno zadužen za organizaciju četnih čelija u I. bataljonu. Kako se vidi iz zapisnika od 26. XII., za predsjednika čelije u I. četi bio je izabran Ivan Lebari.⁴⁷ Sve je ovo zanimljivo za Čopa i zbog toga što je to bio zapravo početak njegova partijskog rada. Kako se vidi iz dokumenata, on je postao član RKP(b) u listopadu 1918.⁴⁸

U veljači 1919., ili točnije 14. veljače E. Čop bio je imenovan za komandanta Samarskog Internacionalnog stražarskog puka.⁴⁹ Na toj dužnosti on nije bio dugo, jer je već u svibnju iste godine bio imenovan za komandanta II. puka 35. divizije na Petrogradskoj fronti. On je zapravo zamjenjivao bolesnog komandanta. A kad je ovaj ozdravio, Čop je ostao načelnik štaba za operativna pitanja. To potvrđuje i objava izdana 27. svibnja 1919. u Samari.⁵⁰ Prije odlaska na frontu Čop se u Frunzeovu štabu susreo s komandantom 25. pješачke divizije Čapajevom, kojeg je informirao o tome da u I. i II. bataljonu puka ima Srba, Nijemaca i Mađara.

U to vrijeme fronta se nalazila samo tridesetak kilometara od Petrograda. Ovamo je napredovala Judenićeva armija, dobro naoružana engleskim i francuskim teškim oružjem. Položaj grada postao je kritičan. Čop je sa svojim pukom bio u obrani grada sve do trenutka kad ga je zbog pogoršanja zdravlja morao napustiti. Aktivirala mu se stara bolest-malarija i tuberkuloza pluća. Liječnici su mu posavjetovali da se sistematski liječi. S tim zadatkom bio je poslan u Moskvu, gdje su klimatski uvjeti bili daleko pogodniji. U Moskvi mu je pomagala i Jugoslavenska komunistička grupa pri RKP(b) kao i Federacija inozemnih komunističkih grupa.⁵¹

15. rujna 1919. CK Jugoslavenske komunističke grupe u Moskvi izdao je E. Čopu »Mandat« za partijski rad među zarobljenicima Srbima, Hrvatima i Slovencima. Predloženo mu je da izabere ili Čeljabinsk ili Jekaterinburg, zavisno od toga što će bolje odgovarati njegovu zdravlju. U »Mandatu« mu je određen slijedeći djelokrug rada:

- »1. Široka agitacija i propaganda među ratnim zarobljenicima pomoću mitinga, zborova itd. . . .
3. Raspuštanje organizacija ratnih zarobljenika koje nisu na platformi programa komunističke partije (o čemu vidi potanko u specijalnoj instrukciji . . .«).⁵²

Ovaj je mandat potpisao predsjednik Jugoslavenske komunističke grupe Ilija Milkić i njen sekretar Ivan Vuk.

U specijalnoj »Instrukciji« koju je zajedno s »Mandatom« primio Čop »za rad na Uralu« ponavlja se u nešto širem obliku isto što i u »Mandatu«. Značajna je točka 4 (u »Mandatu« točka 3) gdje je rečeno: »Ako postoje mjesne organizacije ratnih zarobljenika koje nisu na platformi Komunističkog programa, drug Čop je ovlašten da ih raspusti u suglasnosti s drugim

⁴⁷ Reproducirano po pismu E. Čopa I. Očaku od 16. I. 1959. Čop citira doslovce zapisnik, čiju je kopiju on dobio od Partijskog arhiva. (Autorova zbirka).

⁴⁸ U dokumentima je zabilježeno stupanje u RKP(b) u listopadu 1918. GMR SSSR, Inv. br. 37 916 48-a.

⁴⁹ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 4.

⁵⁰ Isto, d. 6.

⁵¹ Čop E. M. Nezabivajemije dni, 55.

⁵² CPA, IML, f. 17. op. 1, d. 502, l. 61.

grupama ili čelijama i Ruskom partijom i ruskim vlastima«. ⁵³ I slijedeću točku, a koja nije bila u »Mandatu«: »Drug Čop treba slati izvještaj o svom radu dva puta tjedno u Centralni komitet Jugoslavenske grupe RKP(b) (u Moskvu)«. ⁵⁴ E. Čop je kasnije u svojoj autobiografiji pisao da je sa spomenutim dokumentom stigao u štab 5. armije, gdje se nadao da će se konačno odmoriti i primiti potrebne podatke o ljudima, među kojima će trebati raditi. Ovdje je našao svog poznatog druga iz Samare Teplova, koji je bio član Vojnog savjeta 5. armije. Iz razgovora s njim saznao je da u ovaj armiji nema bivših zarobljenika Srba, Hrvata i Slovenaca. Zbog toga je trebao odlučiti što da radi. Odlučio je da oputuje u Jekaterinburg (Sverdlovsk), jer je taj grad isto bio naveden u mandatu. Ali mu je Tepolov predložio da ode na frontu za komandanta jednog puka. S time se Čop složio te je uskoro otputovao u 27. diviziju. ⁵⁵ Na ovoj se fronti vodila borba s armijom bjelogardijskog generala Kolčaka. Pod pritiskom Crvene armije Kolčak je bio prisiljen da se povuče. Ali Čop tu nije imao sreće. Uskoro se razbolio od pjegavog tifusa i bio je prebačen u teškom stanju u bolnicu u Čeljabinsk. Tu je odležao do konca 1919. Nakon toga javio se u prosincu 1919. gubernijskom vojnom komesaru. Ovaj ga je imenovao za zamjenika komandanta teritorijalnog puka. Fronta je u to vrijeme bila daleko u Sibiriji iza Omska. Ali na oslobođenom sovjetskom teritoriju krstarile su razne bjelogardijske bande, koje su nanosile veliku štetu mladoj Sovjetskoj republici. Zbog toga je bilo potrebno organizirati sustavnu obranu i čišćenje teritorija. U taj se rad uključio i Čop. Na dužnosti zamjenika načelnika Teritorijalnog pukovskog okruga i pomoćnika za politička pitanja — kako se to vidi iz dokumenata ⁵⁶ — Čop je bio do proljeća 1920. U travnju iste godine pozvao ga je Eichen, predsjednik Gubernijskog komiteta RKP(b), koji mu je predložio da organizira specijalni komunistički bataljon. ⁵⁷ U mandatu izdanom 5. travnja 1920. ističe se da je dobio u zadatak da formira specijalni Čeljabinski komunistički bataljon, ⁵⁸ ali uz vršenje ostalih svojih dužnosti. Ovaj bataljon zajedno s teritorijalnim pukom sudjelovao je u likvidaciji pobunjeničkog pokreta na Južnom Uralu i Kurganskom rajonu. ⁵⁹

Kao što se vidi iz mnogobrojnih dokumenata, E. Čop je na toj dužnosti djelovao do konca 1920. ⁶⁰ Međutim, on u svojoj autobiografiji pogrešno tvrdi da je na spomenutim dužnostima bio do lipnja 1921., jer kako se vidi iz drugih dokumenata, on se obratio komandantu Uralskog vojnog okruga još 1920. s molbom da ga oslobodi od ovih dužnosti. Molba mu je bila odobrena te je odmah određen na novu dužnost — za vojnog komesara 205. troickog puka. I ovaj puk je također sudjelovao u borbi protiv bjelogardijskih bandi koje su djelovale u Ufinskoj guberniji, te u Troickom, Ščadrinskom i Tjumenskom rajonu.

U početku proljeća 1921. kontrarevolucionarne snage predstavljale su veliku opasnost jer su dobivale veliku vojnu pomoć od Japana i Amerike. Osim

⁵³ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48d.

⁵⁴ Isto, d. 9.

⁵⁵ E. Čop u svojim »Sjećanjima« tvrdi da je to bilo ljeti 1920.

⁵⁶ GMR SSSR, Inv. br. 27916, d. 9.

⁵⁷ Isto, d. 48.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto, d. 14.

⁶⁰ Isto, d. 14, 15, 16.

Sl. 85 — Emil Čop, drugi red, četvrti zdesna, sa svojim štabom
169. artiljerijskog divizionu

toga, ove su bande imale dosta jaku agenturu u mnogim gradovima, te su štatile koliko su mogle sovjetskim vlastima. U Čeljabinsku, pa i u drugim gradovima često su gorjeli važni vojni objekti. Provokatori su djelovali koristeći se svakom slabošću mlade sovjetske države. U borbi s kontrarevolucijom poginuo je tih dana najbolji drug Emila Čopa — Srbin iz Vojvodine — Mihajlo Grbanov. On je bio načelnik rajonskog odjela Državne sigurnosti. Poginuo je na postaji Bređa na Uralu. U listopadu iste godine Čop je pisao novinama »Sovjetskaja pravda« o svom drugu: »Za posljednje vrijeme do odlaska u Troick drug Grbanov bio je predsjednik komunističkog kružoka u gubernijskoj Čeki. Osim toga drug Grbanov je mnogo vremena posvećivao radu u mjesnoj inozemnoj sekciji, gdje je neko vrijeme bio njen glavni rukovodilac. Na dužnosti rukovodioca Troickog političkog biroa drug Grbanov, bez obzira na kratkovremeni boravak tamo, djelovao je s mnogo energije, poznavanja stvari i bezgranične odanosti komunističkoj izgradnji. Sada je drug Grbanov ubijen. On je umro posve mlad, tek je napunio 27 godina. On je mogao još mnogo učiniti u interesu ruske i svjetske revolucije. Druga Grbanova neprijatelj je zvjerski masakrirao, ali djelo za koje se on borio nije mrtvo. Smrt druga Grbanova još je više raspirila u nama revolucionarnu mržnju protiv svih neprijatelja radničko-seljačke stvari. Ona nam ulijeva novu energiju i zove u borbu i osvetu za preuranjeni gubitak. Drug Grbanov može spavati u miru, jer se djelo za koje se on borio i pao nalazi u dobrim rukama. Žuljevitte ruke radnika uspjjet će ne samo dostojno produžiti njegovo djelo nego će i žestoko osvetiti njegovu herojsku smrt.«⁶⁷⁴

⁶⁷⁴ »Sovjetskaja pravda«, 5. X. 1920.

U ljeto 1921. uglavnom je završio građanski rat u Rusiji. Doduše, u susjednoj Mongoliji i Srednjoj Aziji još su se vodile borbe s ostacima bandi baruna Ungena. Po tajgi su se još skitale razbijene bande generala Pepeljeva. Bilo je još dosta nemirno. Ali u čitavoj zemlji je već započinjao mirni život, mirna izgradnja, ustanovljivanje normalnog života. Započela je na širokoj fronti Sovjetske Rusije borba za obnovu socijalno-ekonomskog i kulturnog života. U taj se život Emil Čop uključio s istom odlučnošću kao i za vrijeme građanskog rata.

Imenovanje E. Čopa u 1921. na dužnost komesara 4. rezervnog telegrafsko-telefonskog divizion⁶¹ potpuno je odgovaralo novom, mirnodopskom vremenu. Bio je imenovan u Nižnjem Tagilu na tu dužnost.⁶² Čop piše da je Nižnji Tagil u to vrijeme imao vrlo tužan izgled. Tvornice nisu radile te je jedinstvena atrakcija bila njihova vojna jedinica u kojoj je bilo dosta dobro organiziran kulturno-prosvjetni rad.

Već u siječnju 1922. uslijedilo je novo imenovanje za vojnog komesara 4. školsko-telegrafskog puka. Sve je ove dužnosti vršio do veljače 1922. kad je puk bio prebačen u sibirski grad Omsk. Ovdje Čop nije imao sreće, ponovno se razbolio od pjegavog tifusa i upale pluća. Nakon liječenja upućen je za komesara 169. artiljerijskog divizion⁶³ u grad Irbit. Međutim, uskoro je i ovaj divizion ponovno vraćen u I. kazansku diviziju, te se Čop s divizionom uputio u Kazanj.⁶⁴ O njegovu radu u divizionu svjedoči izvještaj specijalnog inspektora koji je 1. VIII. 1922. donio zaključak »... da je rad divizion⁶⁵ postavljen na manje ili više čvrst temelj«. Ovdje se također povlači da »će autoritativnim radom vojnog komesara druga Čopa divizion biti doveden u red«. Dalje se analizira rad pojedinih ljudi. Inspektor drži da »suradnici politodjela artiljerijskog divizion⁶⁶ zadovoljavaju i sposobni su da rade dalje pod rukovodstvom druga Čopa«. Ovdje je spomenuto također na što treba još obratiti pozornost u daljnjem radu.⁶⁴

Čop je kasnije pisao o radu u tom razdoblju. »U jesen 1922. ja sam se ponovno našao na Volgi. Kazanj mi se u to vrijeme učinio čarobnim gradom, ovdje je kipio skoro doratni život. NEP ga je učinio gradom koji nisi mogao prepoznati.«⁶⁵

Čop je živio i radio u Kazanju oko dvije godine. Bio je na dužnosti komesara 169. artiljerijskog divizion⁶⁷ koji je bio preimenovan ovdje u I. artiljerijski divizion I. divizije. Čop je bio pomoćnik komandanta artiljerije I. divizije. Kako se vidi iz jednog kasnijeg dokumenta, od ožujka 1923., Čop je bio na dužnosti komesara I. artiljerijskog divizion⁶⁸ haubica, I. kazanske pješadijske divizije. Dužnost mu je bila, kako je zapisano u objavi, »da strogo pazi na ispunjavanje svih naređenja i odluka organa centralne vlade, komande i političkog odjeljenja I. divizije; da kontrolira djelovanje i uređenje komande, administrativnog i medicinskog osoblja; da nastoji preko kulturno-prosvjetnog rada razviti među crvenoarmijcima klasnu svijest, učvrstiti drugarsku disciplinu i borbeni duh svoje jedinice; kao i da savjetodavnim glasom sudjeluju u rješavanju operativno-strateških pitanja.«⁶⁶

⁶¹ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 18.

⁶² Čop E. M. Nezabivajemije dni, 65. Međutim, iz dokumenata se vidi da je naređenje izdao Stab Priural'skog vojnog okruga sa sjedištem u Jekaterinburgu (GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 8).

⁶³ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 22.

⁶⁴ Isto, Bc 400/2.

⁶⁵ Čop E. M. Nezabivajemije dni, 66.

⁶⁶ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 27.

*Sl. 86 — Emil Čop 1937.
u činu starijeg potpu-
kovnika milicije*

Osim toga, imao je »pravo uporabe telegrafa i telefona kao i da vodi službene razgovore po izravnoj liniji«. Još je jedan dokument s ove dužnosti zanimljiv, 16. kolovoza 1923. u Kazanju mu je predana počasna diploma od strane kolektiva I. artiljerijskog divizona haubica. U diplomi je bilo napisano: »Mi, politički, starješinski, administrativno-gospodarski i crvenoarmijski sastav na dan prve godišnjice postojanja divizona izražavamo Vama, pravom borcu, našem starijem drugu, koji nas je svojim usrdnim, neumornim svakodnevnim radom vodio po pravilnom putu, iskrenu drugarsku zahvalnost«. ⁶⁷ Počasna diploma završava riječima: »Na dan prve godišnjice mi smo

⁶⁷ Isto, 29.

uvjereni da ćete nas vi dovesti do svijetle, lijepe budućnosti, u carstvo slobodnog rada».⁶⁸ Iza ovog slijedili su vlastoručni potpisi Čopovih potčinjenih i suradnika.

Nakon ove dužnosti, 7. svibnja 1924. E. Čop je sa ženom Marijom otputovao u Jekaterinburg na raspored polit-odjela 57. pješačke divizije.⁶⁹ 26. svibnja primio je dužnost vojnog komesara Artiljerije 57. haubičke divizije u Sverdlovsku.⁷⁰ Ovoje bila posljednja dužnost Emila Čopa u Crvenoj armiji. Na toj dužnosti se ponovno razbolio od tuberkuloze pluća, pa je zbog toga u prosincu 1924. dobio ispisnicu iz vojske.

Bolest i izlazak iz vojske mogli su Čopa slomiti. Ali to se nije dogodilo. Spasila ga je, kako on sam piše, vjera u život, koja se i ovaj put pokazala kao najbolji liječnik.

Nakon dosta dugog bolovanja Emil Čop je prešao, kako navodi u svojoj biografiji, na rad u miliciju. Po njegovim vlastitim riječima, on je služio u miliciji od 1924. do 1927. Za to vrijeme bio je na mnogim dužnostima. Na službu u miliciju uputio ga je Oblasni komitet Svesavezne komunističke partije (boljševika). Pri koncu godine 1924. imenovan je za načelnika milicijske škole i krivične istrage. Na ovoj će dužnosti biti duže vrijeme, tj. do siječnja 1927., kada je bio upućen u Čebļabinsk na dužnost direktora sovjetsko-partijske škole drugog stupnja. U dokumentu je zabilježeno da je 24. siječnja 1927. imenovan od Izvršnog komiteta Uralskog sovjeta za komesara i načelnika I. sverdlovske oblasne škole podoficirskog sastava.⁷¹

Pored spomenute dužnosti imao je i nekoliko partijskih dužnosti. Bio je u Sverdlovsku član željezničkog rajona SKP(b).⁷² Za njegova člana bio je izabran na V. partijskoj konferenciji 13. studenog 1926.⁷³

Najbolju ocjenu za svoj besprijekoran rad na odgoju kadrova on je dobio mnogo godina kasnije. 1958. primio je pismo od svog bivšeg učenika Mihajla Mališeva, koji je tada živio i radio na odgovornoj dužnosti u Moskvi. M. M. Mališev je tada pročitao članak o Čopu u republikanskom listu »Sovjetskaja Rossija« od 28. II 1958, i odlučio da mu se javi. On mu je pisao: »Oprostite mi zbog moguće neskromnosti što vam se javljam. Ali želim reći da sam do danas sačuvao najljepše uspomene na vas kao na rukovodioca, odgajatelja i obrazovana čovjeka.

Pročitavši članak u novinama, ja sam se sjetio vaših priča nama mladeži (u slobodno vrijeme) o borbenim djelima za vrijeme građanskog rata, kako ste vi stradali od neprijateljskih kundaka, kako vam je bila ranjena ruka itd. U godini 1928. teško sam obolio, bio sam operiran zbog gnojne upale pluća i zadugo sam bio izbačen iz redovitog života i rada. Zbog toga sam zaostao u učenju i nisam bio uvjeren da ću moći produžiti studije. Tada sam vam iz sela gdje sam se odmarao (Minjarski rajon) napisao pismo. Vrlo brzo je došao vaš odgovor. Vi ste pisali da mogu produžiti studije ako mi se poboljšalo zdravlje i da ću biti primljen na drugu godinu, tj. završit ću studije sa svojim drugovima. Ja sam tako i postupio. Eto nezaboravnih »sitnica« koje su mi ostale kao drage uspomene na brižljiv odnos odgojitelja ...»⁷⁴

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Isto, d. 31.

⁷⁰ Isto, d. 32.

⁷¹ Isto, d. 35.

⁷² Isto, d. 47.

⁷³ Isto, d. 34.

⁷⁴ Pismo M. S. Mališeva E. M. Čopu od 15. IV. 1958. (Autorova zbirka)

Sl. 87 — Slika Emila Čopa godine 1958.

Sl. 88 — Slika Emila Čopa godine 1934.

Copova žena Jevgenija Dmitrijevna, tada učiteljica pisala je o njihovu tadašnjem susretu:⁷⁵ »Sa Emilom Mihajlovićem susrela sam se na zboru u seoskom Sovjetu. Kasnije su se svi zborovi održavali u novoj školi. Emil Mihajlović bio je poslan službeno, po direktivi Partije (trebalo je u rajonu raspakuljivati kulake, skupljati hranu, zajam). Ja sam mu kao učiteljica pomagala u društvenom radu. Za vrijeme odmora u radu organizirali smo u školi kazalište. Emil Mihajlović je imao lijep glas, bas i svirao je na gitari i drugim instrumentima. Uvijek je bio vedar, nikad se nije rastajao od pjesme, volio je šale. Dobar po naravi, uvijek bi žalio ljude, okriljivao ih svojim blagim osmijehom. Gledajući sa strane netko bi mogao pomisliti da je lakomisen, da ga nije ganuo težak život. Seljaci su ga takvog voljeli, te su masovno posjećivali zborove na kojima je on govorio.«⁷⁶

U jesen 1928. Čop je ponovno vraćen na rad u miliciju, gdje je ostao još punih 10 godina, sve do godine 1938. Svoju želju da radi u miliciji obrazložio je na slijedeći način: »Borbu s kriminalom držao sam ozbiljnim i plemenitim poslom te sam se vrlo obradovao kad mi je sekretar Okružnog komiteta partije drug Tiunov predložio da odem na dužnost načelnika Okružne i Gradske milicije i krivičnog istraživanja.«⁷⁷

⁷⁵ E. Čop se upoznao s učiteljicom Jevgenijom Dmitrijevnom 1927. Ali su im se tada putovi razilili, a opet su se sastali 1964. i oženili se. Tada mu je bila 71 godina, a njoj 57. To je bilo nakon smrti prve žene koja je bila 16 godina starija od njega.

⁷⁶ Pismo J. D. Čopa I. Očaku od 16. VII. 1973. (Autorova zbirka)

⁷⁷ Čop E. M. Nezabivajemije dni, 68.

Nakon završetka partijske rasprave u Sovjetskoj Rusiji započela je još oštrija borba s kulacima, koji su se suprotstavljali sovjetskoj vlasti. Čop u svojim sjećanjima opisuje vrlo živo borbu s kulacima i proces raskulačivanja u kojem je i sâm sudjelovao.⁷⁸

Za vrijeme rada u miliciji obavljao je tri dužnosti. Bio je načelnik Okružne i Gradske milicije u Čeljabinsku, zatim načelnik Sarapuljske međurajonske milicije i na koncu načelnik Komandno-vojnog odjela Čeljabinske oblasne milicije. Istodobno od godine 1929. do 1931. bio je stalno biran za člana čeljabinskog i sarapuljskog gradskog sovjeta.⁷⁹ 1931. postao je član Prezidija Sarapuljskog gradskog Sovjeta.⁸⁰ Za uspješan i marljiv rad u Sarapulju nagrađen je zvanjem »Počasni službenik milicije Sovjetskog saveza« i dobio je počasnu značku. Posebna nagrada bila mu je priznanje »bivšeg crvenogardijca«. 30. siječnja godine 1931. bila mu je predana članska iskaznica »bivšeg crvenogardijca«.⁸¹

To je bilo u to vrijeme ne samo visoko društveno priznanje nego je davalo i velike privilegije. Rzne privilegije koje je davalo to zvanje članovima i njihovoj obitelji za »crvenogardijce« i za »crvene partizane« regulirala je vlada posebnom odlukom od 28. IX 1931. Kad je 22. svibnja 1932. specijalna komisija provodila čišćenje, njemu je ponovno bilo potvrđeno zvanje »bivšeg crvenogardijca«. U odluci komisije rečeno je da se Emil Čop »smatra provjerenim i utvrđenim crvenogardijcem«.⁸² Kako se vidi iz mnogih dokumenata, E. Čop je od 1929. sve do 1931. izabiran za narodnog poslanika Gradskog čeljabinskog sovjeta radničkih i seljačkih i kozačkih poslanika.^{82a} Kad je 1933. provođeno u partijskim redovima čišćenje, odlukom Rajonske komisije za čišćenje partije u Sarapulju Čop je bio izabran za člana komisije za čišćenje.⁸³ U listopadu 1936. njemu je dano zvanje starijeg lajtnanta milicije.⁸⁴ U »nagradnom listu« koji je ispunjavao 1937. za starijeg lajtnanta milicije, dana mu je slijedeća karakteristika o radu u miliciji: »Od 1924. radi u organima Radničko-seljačke milicije na rukovodećim dužnostima te se pokazao kao čvrst, odan, discipliniran i inicijativan radnik.« Za aktivan i odan rad nagrađivan je sedam puta na raznim dužnostima.⁸⁵ Jedna karakteristika završava prijedlogom da se nagradi »znakom počasnog službenika Radničko-seljačke milicije«.⁸⁶ To je bilo 1937. A godinu dana kasnije bio je uhapšen. Samo na jednom mjestu u svojoj biografiji on je o tome lakonski napisao: uhapsili su me 1938. godine organi NKVD, i odležao sam dvije godine (do 1940), ali je moj predmet bio prekinut zbog toga što nije bilo dokaznog prijestupa.⁸⁷ To je bilo razdoblje poznatih staljinskih čistki.

⁷⁸ Isto, 69—73.

⁷⁹ GMR SSSR, Inv. br. 37916, dd. 37, 38, 50.

⁸⁰ Isto, d. 50.

⁸¹ Isto, d. 39.

⁸² Isto, d. 40.

^{82a} Isto, d. 38, 50.

⁸³ Isto, Bc 4007/6.

⁸⁴ To je bio čin koji odgovara kasnijem činu i armijskom potpukovniku.

⁸⁵ Evo tih nagrada:

1919. — zahvalnost u ime RSFSR za Privolžski okrug

1923. — Počasnju diplomu od Tatarskog Centralnog Izvršnog Komiteta

1930. — revolver tipa »Browning«

1932. — počasnu diplomu

1933. — dvije počasne diplome

1936. — Značka počasnog službenika Radničko-seljačke milicije NKVD SSSR-a. (GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48g).

⁸⁶ GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48g.

⁸⁷ Isto, d. 48.

Kada je 1941. SSSR napadnut od fašističke Njemačke i kada je započeo domovinski rat Sovjetskog saveza, iskustvo Emila Čopa bilo je i te kako korisno. To više što mu je bilo samo 48 godina. Ali u vojsku više nije bio primljen.⁸⁸

Od 1941. do 1957. E. Čop promijenio je razne pozadinske dužnosti i obavljao razne poslove. Bio je načelnik za pripremu kadrova u oblasnom ekonomskom komitetu, zatim je bio direktor Trusta za građevinske materijale, pa zamjenik direktora za opskrbu Uralskog specijalnog poduzeća.

Neko vrijeme bio je direktor Odjela opće opskrbe (ORS), zatim načelnik gradske stambene uprave i predsjednik međuoblasne komisije za kontrolu isplate državne lutrije.

Umirovljen je 1957. Nešto kasnije dobio je partijsku mirovinu saveznog značaja. Ali i kao umirovljenik Čop nije mirovao. Uključio se u društveni rad starih boljševika. Govorio je redovito pred učenicima, u tvornicama pred radnicima, radio je u oblasnom historijskom društvu, kao i u mjesnim muzejima. Pored toga, vodio je izvanredno opsežnu korespondenciju s mnogobrojnim ljudima različitih zvanja i profila. Uz to bio je i strastan filatelista.

Posebnu stranicu njegova društvenog djelovanja čini sudjelovanje u raspravi o porijeklu njegova ratnog druga, heroja građanskog rata Dundića. Kao što je poznato, na koncu pedesetih godina započela je u sovjetskom i jugoslavenskom novinstvu rasprava o Dundićevu porijeklu. Dundićeva ratna biografija bila je dobro poznata i nije izazivala sumnju. Dundić je bio i ostaje proslavljeni heroj građanskog rata u Sovjetskoj Rusiji. Njegovo ime ispisano je zlatnim slovima u povijesti borbe za sovjetsku vlast. Baš zato je svaka i najmanja sitnica iz njegove biografije izazivala i izaziva veliko zanimanje.

Diskusija se vodila o mjestu Dundićeva rođenja i njegova točnog prezimena. Veliku zabunu u toj raspravi izazvala je izjava bivšeg sudionika građanskog rata, Bosanca Trebevića, zvanog u SSSR-u Ivic. On je izjavio sovjetskim novinarima da je Dundić zapravo Čolić i da je rođen u srpskom selu Ražanima. Naravno da su se našli i rođaci »Dundića-Čolića«. Oni su se uključili u borbu »za Dundića«. Rasprava se vodila na stranicama sovjetskih i jugoslavenskih listova.

E. Čop, koji je prema vlastitim riječima služio zajedno s Dundićem u I. srpskoj dobrovoljačkoj diviziji i koji se, po svojoj izjavi, s njim družio, oštro je na to reagirao. U mjesnim novinama Čop je izjavio da sumnja u Ivicevu tvrdnju.⁸⁹ O svojim pretpostavkama Čop je pisao svom drugu Nikoli Gruloviću, s kojim je sudjelovao u građanskom ratu. O tome je pisao i sovjetskom književniku Aleksandru Dunajevskom i drugima. Evo što je Čop pisao 21. II. 1957. iz Čeljabinska književniku Aleksandru Dunajevskom autoru knjige o Dundiću, u Moskvi: »Čini mi se da o jednom te istom čovjeku govorimo različito, ali mislim da sam se ja u svom tumačenju više približio istini. Vama je poznato da su Dundića proglasili sinom krupnog trgovca stokom te da se piše kako je on rođen u Užicu (Srbija). U studenom prošle godine jugoslavenske novine »Borba« bile su prisiljene objaviti da to nije

⁸⁸ U arhivskom materijalu sačuvana je potvrda po kojoj se vidi »da je politički rukovodilac 2. odreda Bataljona narodnih dobrovoljaca Sovjetskog rajona grada Čeljabinska Čop E. M. doista prošao vojnu obuku od 13. VII. 1941. do 20. I. 1942. po programu Vorošilovskih strijelaca I. stupnja (ratnog vremena) i da je položio ispite. (GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 42)

⁸⁹ »Uralskij rabočij«, 27. II 1957. (Kopija. Autorova zbirka)

Sl. 89 — Slika Alekse Dundića, legendarnog konjanika Crvene armije, snimljeno 1920.

točno. Ne znam na koji je način do »Borbe« došao moj protest, ali vidim da je izmišljotina i službeno odbačena. Međutim, »Borba« je opet postala žrtva novog, lažnog podatka kad je pisala da Dundić nije Dundić, nego Čolić s tri imena: Milutin, ili Lazar, ili Aleksa, i da je on sin svećenika iz Ražana. Užice prema »Borbi« također otpada. Novi podaci o A. Dundiću nisu bolji od ranijih i vode ljude još dublje u zabludu. Ja sam sada ponovno započeo rat za istinu, preko Oblasnog historijskog muzeja u gradu Rovnu (Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika), koji je zainteresiran kao i ja za istinu, zbog toga što je Aleksa sahranjen tamo.« I dalje E. Čop konkretizira svoju tvrdnju o Dundićevoj porijeklu: »U godinama 1900—1910. njegovi su rođaci živjeli u gradu Senju, u Hrvatskom primorju. Prema tome, njegovo mjesto rođenja treba tražiti, koliko se sjećam, u okolini ovog grada. Ali ne dalje od 100 km, i to tako da se obuhvati Lika i bliži otoci.«⁹⁰ Nešto kasnije, u jednom pismu od 8. IV. 1957., E. Čop će biti kon-

⁹⁰ Pismo E. Čopa A. M. Dunajevskom od 21. II. 1957. (Autorova zbirka).

kretniji: »Dundić je došao u Rusiju u jesen 1915. Da je njegova domovina Hrvatsko Primorje, to je točno i mi ćemo se jednom uvjeriti da je tako.«⁹¹ S Čopom se složio njegov drug Nikola Grulović, koji je isto u to vrijeme u Jugoslaviji tragao za mjestom Dundićeva rođenja. N. Grulović u jednom pismu od 24. IV. 1958. odgovara Čopu: »Ja mislim da ćemo nas dvojica, izmjenjujući misli o ljudima koje znamo, moći pronaći poreklo Dundića. U Severnoj Dalmaciji ima dosta prezimena Dundovića i Dundića, Srba i Hrvata. U Bosni kod Sarajeva, u Hercegovini kod Mostara. Ono što je zadivljujuće to je, da su svi bili proganjeni i uhapšeni od Austrije.«⁹²

N. Grulović nije mogao nastaviti svoja istraživanja jer je uskoro umro. E. Čop je ustrajao u svojoj tvrdnji. Trebalo je proći još 10 godina pa da sovjetski i jugoslavenski historičari otkriju dokumente iz kojih se vidi, prema posljednjoj pretpostavci, da je Dundić rođen vrlo blizu mjesta na koje su upozoravali i Čop i Grulović — u Dalmaciji, u Imotskom.⁹³

Emil Čop se uključio i u raspravu o svom drugu-oktobarcu Mihajlu Grbanovu. Protestirao je kad je bio objavljen članak o pogibiji Mihajla Grbanova — zbog nekih netočnosti (na primjer: da je Grbanov bio komesar prodravjerstke, tj. određi koji je sakupljao hranu od kulaka) Čop je tvrdio, što je bilo istinito, da je Grbanov bio rukovodilac Črezvčičajne komisije (CEKA) u mjestu Troicku. On također odbacuje tvrdnju da je Grbanov došao u mjesto Bredu (gdje je poginuo) radi sakupljanja žita. Prema Čopovoj tvrdnji, a što je potvrđeno i dokumentima, Grbanov je bio rukovodilac Čeke i u toj je funkciji došao u Bredu specijalno zbog bande, koja je zaposjela ovo mjesto. Ovdje je Grbanov ubijen na strašan način. E. Čop je još 5. listopada 1920. objavio, kao što smo vidjeli, o njemu nekrolog.

Za vrijeme pripreme proslave 40. godišnjice velike Oktobarske socijalističke revolucije historijska sekcija Društva starih boljševika Čeljabinska obratila se svim sudionicima građanskog rata ovog kraja s prijedlogom da napišu svoja sjećanja. Historijsko društvo kanilo je, kao i druga slična društva diljem SSSR-a, objaviti zbornik uspomena starih boljševika. Mjesna organizacija i izdavačko poduzeće obratili su se i Čopu da napiše svoja sjećanja. Nije poznato da li je Čop u tom smislu ranije nešto radio. Ali je najvjerojatnije da je već ranije skupljao građu za svoje memoare, jer je već iste (1957.) predao muzeju i izdavačkoj kući u Čeljabinsku tekst svojih uspomena na 73 stranice. Naslov tih uspomena bio je »Nezaboravni dani (sjećanja)«.⁹⁴ Baš u to vrijeme on tiska nekoliko kraćih memoarskih članaka u mjesnim novinama. Istodobno je i o njemu objavljeno nekoliko napisa.⁹⁵

U izdavačkoj kući bilo mu je obećano da će izaći njegov rad kao posebna knjiga. Ali to nije učinjeno. Desilo se nešto drugo. Grupa mjesnih starih boljševika počela je zbog nepoznatih razloga kopati po njegovoj biografiji. Ta je grupa našla u nekoliko njegovih objavljenih biografskih odlomaka bez-

⁹¹ Pismo E. Čopa I. Očaku od 8. IV. 1957. (Autorova zbirka).

⁹² Pismo N. Grulovića E. Čopu od 24. IV. 1958. (Kopija. Autorova zbirka). Pod Velebitom kod Senja postoje zaseoci Dundovići (primjedba A. Glavičića.)

⁹³ I. D. Očak. Novoje o Dundiću. »Vojnoistoričeskij žurnal«, br. I, 1973.

⁹⁴ E. M. Čop. Nezabivajemije dni. Vospominanija. Dijelovi njegovih sjećanja objavljeni su u časopisu »Južnij Ural«, 1967. E. Čop je objavljivao svoja opširna sjećanja u fragmentima: E. Čop. Pamjatnije vstreči. »Krasnij boje«, 14. VI. 1957; E. M. Čop. Sorok ljet spustja. »Volžskajij komsomolec«, 13. VIII 1959.

⁹⁵ O njemu su pisali: »Uralskij rabočije«, 27. II. 1958; Klavdija Kuznjecova, Skvoz buri. »Čeljabinskij rabočije«, 10. III. 1957; Klavdija Kuznjecova. Ljudi v sinjej sinjeli. Južnouralskoje knjižnoje izdatelstvo 1964. itd.

⁹⁶ Pismo E. Čopa I. Očaku od 19. V. 1962. (Autorova zbirka).

načajne proturječnosti. Svrha ovog traženja dlake u jajetu bila je da se u ovim krajevima potkopa dobar glas i reputacija starog revolucionara Čopa. Započela je čak čitava kampanja. Osobito se u tom pogledu isticao neki P. N. Kulikov. Ovaj se 1962. obratio čak u Moskvu Institutu marksizma-lenjinizma pri CK KPSS s nekih 23 pitanja koja se tiču revolucionarne biografije E. Čopa. Kulikov nije samo ispitivao pojedine činjenice iz Čopove biografije, pri čemu je to radio savršeno samoinicijativno, nego je uopće stavio pod sumnju čitavu revolucionarnu biografiju ovog poštenog i iskrenog revolucionara. To je jasno govorilo da se ne radi o utvrđivanju istine, nego o osobnim računima, o pokušaju svjesnog diskreditiranja E. Čopa. Kulikovu i skupini oko njega odgovorio je spomenuti Institut dosta kategorično da o Čopu i njegovu revolucionarnom radu postoji dovoljno arhivskog materijala u mnogim sovjetskim arhivima i zahtijevao da se prestane s nesolidnom i tendencioznom kampanjom protiv Emila Čopa.

Godine 1967., u vezi sa 50. godišnjicom velikog Oktobra, sovjetska vlada visoko je nagradila zaslužnog revolucionara. Dodijeljen mu je orden »Krasnoje znamja« (Crvena zastava). To je bilo veliko priznanje. Njegov lik revolucionara i borca za socijalizam pokazan je i u sovjetsko-jugoslavenskom dokumentarnom filmu »Vojnici Oktobra«. Živio je i radio kao istinski vojnik revolucije. Njegova je savjest bila čista. On je vidio svojim očima socijalizam za kojeg se borio.

Emil Čop umro je u 75. godini godine 1969, u Čeljabinsku. Godinu dana ranije bio je pozvan u Senj i Otočac. Svoju posljednju želju da vidi domovinu, nije ostvario.

GRAĐA ZA BIOGRAFIJU JUGOSLAVENSKOG INTERNACIONALISTA EMILA ČOPA

Ovdje se objavljuje 9 dokumenata iz građe za biografiju Emila Čopa. Ovi dokumenti čuvaju se u arhivu Državnog muzeja revolucije u Moskvi. U dokumentalnoj ostavštini nalazi se još 45 dokumenata. Među dokumentima su 3 pisma prijateljima u Moskvi (dva su pisma pisana autoru ovog rada, a jedno suvremenom sovjetskom književniku Aleksandru Dunajevskom. Ovdje se objavljuju samo dva pisma. Svi su dokumenti u izvorniku pisani na ruskom jeziku. Podvučena mjesta u dokumentima su naša. Prijevod je autorov, podvučena mjesta u dokumentima su naša.

Dokument br. 1

Predsjednik Jugoslavenske grupe RKP(b) I. Milkić i sekretar I. Vuk izdaju Mandat Emilu Čopu za rad među jugoslavenskim zarobljenicima.

Moskva, 15. rujna 1919.

Ovaj mandat izdaje Centralni komitet Jugoslavenske grupe Ruske komunističke partije (boljševika) drugu Emilu Čopu, kao potvrdu da se on doista šalje službeno na partijski rad među vojne zarobljenike Srbe, Hrvate i Slovence. Kao trajno mjesto boravka on će, prema vlastitom nahođenju, izabrati grad Čeljabinsk ili Jekaterinburg.

U djelokrug njegovih obveza i ovlaštenja ulazi:

1. Široka agitacija i propaganda među ratnim zarobljenicima pomoću mitinga, zborava itd.

2. Organizacija komunističkih ćelija na mjestima prihvatljivim za Centralnu federaciju inozemnih grupa RKP.

3. Raspuštanje organizacija ratnih zarobljenika koje nisu na platformi programa Komunističke partije.

(vidi detaljnije o tome specijalnu instrukciju)

Mole se sve partijske sovjetske i vojne organizacije, a također i sve ustanove koje se bave pitanjima ratnih zarobljenika, da pomognu drugu Čopu u svakom pogledu u izvršavanju njegovih zadaća.

Ovaj mandat vrijedi do 15. ožujka 1920.

Centralni partijski arhiv Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS, (CPA, IML), f. 17, op. 1, d. 502, L. 61. Izvornik pisačim strojem na ruskom jeziku.

Dokument br. 2

Instrukcija koju je Emilu Čopu izdao sekretar Jugoslavenske komunističke grupe RKP(b) Ivan Vuk za partijski rad među jugoslavenskim zarobljenicima na Uralu.

(15. rujna 1919.)⁷

1. Za trajno mjesto boravka i središte svog rada može drug Čop izabrati po svom nahođenju Jekaterinburg ili Čeljabinsk.

2. Njegova je zadaća da vrši svestranu agitaciju i propagandu među ratnim zarobljenicima Srbima, Hrvatima i Slovencima i to putem mitinga, sastanaka, kazališnih predstava i dr.

3. Tamo gdje je to moguće, treba organizirati jugoslavenske komunističke ćelije, koje će biti u sastavu Centralne jugoslavenske grupe RKP (boljševika); osim toga, treba također biti u tijesnoj vezi s drugim mjesnim grupama ili ćelijama.

Ćelije trebaju poslati centrali popis svojih članova radi registracije.

4. Čop je ovlašten da u suglasnosti s drugim grupama ili ćelijama i ruskom partijom i ruskim vlastima raspusti mjesne organizacije ratnih zarobljenika, ako takve postoje, a nisu na platformi komunističkog programa.

5. Drug Čop treba dva puta tjedno slati izvještaj o svom radu u Centralni komitet jugoslavenske grupe RKP (boljševika).

GMR SSSR, Inv. br. 37916. d. 8. Izvornik pisačim strojem na ruskom jeziku.

Dokument br. 3

Poslanica Emilu Čopu, vojnom komandantu 1. haubičko-baterijskog artiljerijskog divizionu 1. pješačke divizije.⁸

Kazanj, 16. VIII. 1923.

Vojnom komandantu 1. haubičko-baterijskog artiljerijskog divizionu 1. pješačke divizije Emilu Mihajloviću Čopu na dan 1. godišnjice divizije.

Mi politički, starješinski, administrativno-gospodarski i crvenoarmijski sastav na dan prve godišnjice postojanja divizije izražavamo Vama, istinskom borcu, našem starijem drugu, koji nas je svojim usrdnim, neumornim svakodnevnim radom vodio po pravilnom putu — *iskrenu drugarsku* zahvalnost.

Mi smo od Vas mnogo naučili, mnogo dobili, i uvjereni smo da ćemo ubuduće pod Vašim neumornim rukovodstvom i radom dostignuti i to što je za nas bilo nedostižno i nepoznato. Na dan prve godišnjice mi smo još

uvjereni da ćete nas Vi dovesti u svijetlu, lijepu budućnost, u carstvo slobodnog rada!

Živio naš rukovodilac Emil Mihajlović Čop!⁴

GMR SSSR Inv. br. 37916, d. 18. Izvorni rukopis na ruskom jeziku.

Dokument br. 4

Izvadak iz Kontrolne karte
Emila Čopa

Sverdlovsk, 19. IX. 1935.

Nakon dolaska u Rusiju bio je imenovan adutantom u Jugoslavenskom revolucionarnom odredu 1917, kolovoz 16. Otpušten zbog bolesti 1917, listopada.

Izabran za sekretara Glavnog štaba Jugoslavenske crvene garde u Kijevu i za člana mobilizacionog odjela Kijevske, Černigovske i Poltovske gubernije 24. veljače, 1918.

Imenovan za predsjednika Okružne sekcije za formiranje jugoslavenske sovjetske vojske u Samari, travanj 1918.

Komandant art. puka: Afrosimov

Vojni komesar: Matvejev

Načelnik štaba: Kučin

GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48c. Izvornik pisacim strojem na ruskom. Potpis autograf.

Dokument br. 5

Autobiografija Emila Čopa

(1963)⁵

Rodio sam se 1893. u današnjoj Jugoslaviji, koja je ranije bila Austro-Ugarska pokrajina, »Kraljevina« Hrvatska, u gradu Senju koji se nalazi na Jadranskom moru. Sve južne pokrajine Austro-Ugarske — Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Dalmacija i Banat — ujedinile su se sa Srbijom u 1918. i obrazovale Jugoslavensku Kraljevinu. Moj je otac bio porijeklom iz siromašne seljačke obitelji i za vrijeme mog rođenja bio je mali činovnik u kotarskom gradu Senju. Roditelji su imali troje djece: sina, kćer i mene. Brat i sestra su bili stariji od mene. 1900. pošao sam u normalnu pučku školu i završio sam je 1904. U jesen 1904. počeo sam pohađati realnu gimnaziju, u kojoj sam 1908. završio 4 razreda. Nakon četvrtog razreda gimnazije bio sam prisiljen otići od roditelja i zbog nekih razloga, bez znanja roditelja, u grad Rijeku (Fijuma), gdje sam bio 4 godine. Imao sam sreću da brzo nađem posao u krupnom magazinu kolonijalne robe i da produžim prekinuto učenje u gimnaziji u večernjoj trgovačkoj školi »Merkurij«, koju sam završio 1912. Iste sam se godine vratio kući, gdje sam našao majku na samrti. Nakon majčine smrti sasvim sam otišao iz roditeljske kuće.

Godine 1912. započeo je Balkanski rat između Srbije i Turske. To je privuklo u Srbiju mnogo slavenske mladeži iz Austrije, što sam i ja iskoristio i zajedno s njima prešao granicu, koja je za Slavene bila uvijek otvorena, i stupio sam u 1. pješački puk.

Godine 1915. s Balkanskog fronta stigao je u Odesu jedan od srpskih pukova. U tom sam puku služio i ja. Uskoro je na njegovim temeljima bila stvorena 1. srpska divizija, a poslije i 2. divizija.

Veći dio ponovno stvorenog korpusa bio je formiran od bivših austro-ugarskih vojnika — Srba, Hrvata i Slovenaca — koji nisu htjeli ratovati s

Rusijom. Unatoč strašnom upozorenju austrijske Vlade o represijama prema odobri vojnika koji su se predali, cijeli su se pukovi predavali bez jednog ispaljenog metka i zapisivali se u Srpski korpus. 1915. bio sam zapisan u Srpsku vojnu školu, (po srpski: Vojnu akademiju) koju sam završio u ljeto 1916. Na koncu ljeta 1916. Bugarska je objavila rat Rumunjskoj i Rusiji te je 1. srpska divizija bila poslana na frontu zajedno s ruskim pukovima. Dva mjeseca kasnije bio sam ranjen i poslan u Konstancu u bolnicu, a zatim sam radi liječenja koje se zavuklo bio prevezen morem u Odesu. Kada sam se potpuno izliječio, vraćen sam na frontu, ali su srpske jedinice, temeljito ispaćene u borbi, već izašle iz ovog gnjusnog rata i vratile se u Besarabski grad Reni na odmor i popunjavanje. Tu sam i ja našao svoju jedinicu. Ovdje je potrebno zbog važnosti učiniti slijedeću kratku primjedbu. Nakon što smo završili Vojnu školu, komanda je odlučila da nas kasnije unaprijedi u oficire ako se istaknemo u borbi. Kako sam bio ranjen i poslan u bolnicu, komanda je odlučila da odloži moje unapređenje dok se ne vratim u svoju jedinicu, makar sam već bio nagrađen Georgijevskim križem, br. 963603. Meni je osobno ova odluka inponirala, bio sam zadovoljan jer je zvanje koje sam tada imao (narednik dobrovoljac) davalo u to vrijeme velike privilegije, mogao sam slobodno raditi što sam htio i kretati se među vojnicima i oficirima.

Kada se divizija vratila sa fronte u Reni, u njoj je započelo nešto nevjerovatno, uvedeno je batinanje vojnika za svaki i najmanji prijestup. Kasnije je postalo pravilo da se mrski čin vrši pred čitavim pukom. Nakon ovakve kazne vojnik se dugo nije mogao izliječiti i nije bilo rijetko da je postao invalid. Ove zvjerske egzekucije nisu mogle a da ne izazovu otvoren protest vojnika, protiv samovolje koju je vršila komanda. Kako bi se u diviziji zaveo »red« i vratila stara disciplina, bilo je odlučeno da se jedinica vrati u Odesu. Ali ni ovdje nije bilo mira, jer se nastavilo s despotizmom. Na koncu je donesena odluka da se jedinice razmjesti po selima i zaseocima Hersonske gubernije i da se na taj način vrati među vojnicima željena disciplina. U veljači je izbila revolucija koja je izazvala velike promjene, a među ostalim i u životu Srpskog korpusa. U ruskim jedinicama počeli su se stvarati pukovski komiteti, koji su učinili kraj oficirskoj samovolji, a u mnogim su gradovima organizirani sovjeti Komanda korpusa, očekujući još gore, izjasnila se za izlazak iz Ruske armije i odlučila da ode iz Rusije. S obzirom na to da je Korpus u to vrijeme već bio »demoraliziran« i zaražen revolucionarnim idejama, rukovodstvu Korpusa preostalo je jedino da objavi plebiscit i da se na taj način oslobodi revolucionarno raspoloženih vojnika i nekih oficira. Od plebiscita se očekivalo da će razjasniti stav svakog vojnika i oficira — da li ostaju u Korpusu ili odlaze iz njega. Plebiscit je održan u početku travnja i imao je za komandu neugodne posljedice: iz Korpusa je izišlo preko dvanaest tisuća vojnika i nekoliko desetaka oficira. Sad je predstojao novi obračun s rođacima onih koji su se odrekli služenja u Korpusu. Komanda je službeno proglasila da će u novoj Jugoslaviji rođaci disidenta (tako su okrstili one koji su odlazili iz Korpusa) biti teško kažnjeni, što je kasnije i bio razlog da su mnogi drugovi davali netočne biografske podatke o sebi, pokušavajući time sakriti u prvom redu mjesto svog rođenja (*to je jedan od razloga zbog čega nije nađeno mjesto rođenja Alekse-Oleka Dundića i mnogih drugih*). Dundić je obično navodio razne gradove kao mjesto rođenja.

Nakon plebiscita bili su strijeljani mnogi vojnici koji su odbili dalje služiti u Korpusu. Ja sam također bio uhapšen i teško optužen. Završilo se time

da sam bio osuđen na strijeljanje, ali sam slučajno ostao živ. Za vrijeme strijeljanja bio sam teško ranjen i dopremljen na stanicu Berjozovku s time da me odvedu iz Rusije i da me onda ubiju, jer je u Rusiji to bilo već nemoguće učiniti zbog toga što je društvo već počelo motriti na prijava djela Srpskog korpusa. Iz bolnice iz stanice Berjozovka drugovi su mi pomogli da pobjegnem i nakon velikih muka dospio sam u Kijevsku vojnu bolnicu, gdje sam odležao preko dva mjeseca. Kada sam se ispisao iz bolnice, saznao sam da se nekoliko tisuća mojih drugova, koji su izašli iz Korpusa, nalazi u Darnici, nedaleko Kijeva. Oni su me i našli i pričali da im je dolazila vladina komisija, ispitivala mnoge, te otputovala bez nekih zaključaka. Ali uskoro im je bilo objavljeno da su potpuno slobodni i da mogu živjeti gdje hoće. Nekoliko stotina ljudi ostalo je u Kijevu, gdje je s dopuštanjem gradske uprave bio stvoren Jugoslavenski revolucionarni savez, u koji je kasnije ušlo nekoliko tisuća ljudi. Predsjednik Saveza bio je bivši radnik Maksim Čanak, a članovi Nikola Kovačević-Čudnovski (drugo prezime on je uzeo nakon pogibije našeg zajedničkog druga, člana Ukrajinske vlade 1918. Čudnovskog, koji je poginuo, čini mi se, u građanskom ratu), Nikola Grulović (kasnije poznati javni radnik, predsjednik Narodnog vijeća Srbije i član CK KPJ,^{3a} koji je umro 1963. i dr.

Jedan dokument s pečatom i potpisom Čanka i Kovačevića-Čudnovskog čuvam do dana današnjeg. Uskoro je započeo ustanak radnika protiv Centralne rade, u kojem su sudjelovali i mnogi Srbi. Nakon što su sovjeti preuzeli vlast, Revolucionarni savez pristupio je formiranju odreda Crvene garde. Stvorena su tri odreda. Jedan u Kijevu, drugi u Odesi i treći u Jekaterinoslavu. U Kijevski odred ušlo je oko 75 ljudi. Za rukovodioca (komandira) ovog odreda bio je izabran Jovan Šipoš, koji živi sada u Jugoslaviji i sa mnom se dopisuje. Za načelnika štaba bio sam izabran ja. Kad su Nijemci napali na Ukrajinu, naš je odred imao preko 400 ljudi. U trenutku približavanja Nijemaca Kijevu mi smo uz borbu odstupili prema istoku. U ovim borbama je poginulo nekoliko mojih drugova, među njima i drug Maksim Čanak, koji je uvijek pomagao odredu. Nedaleko Poltave ja sam primio odred od Šipoša. On je otišao u drugu jedinicu za komandanta.

U Poltavi sam postao član Ukrajinske vlade, u kojoj je bio i drug Čudnovski. Čini mi se da je ovdje bio i Zatonski, također član vlade. Nijemci su se nalazili već blizu — oko 200 km pred Poltavom. Ovdje se nalazio jedan konjički puk pod komandom starog carskog oficira, a koji se uoči dolaska Nijemaca, sigurno isprovociran od oficira, pobunio. Dobio sam naređenje od Čudnovskog, da razoružam taj puk, te je tako moj odred zajedno sa drugim snagama i čak s članovima mjesnih sovjeta noću stupio u borbu i do jutra već razoružao puk. Oficiri su bili predani u ruke mjesnih vlasti. Iz Poltave naš je odred otišao u Penzu u pratnji jednog ešalona, koji je vozio neke dragocjenosti. Te su dragocjenosti bile predane nekom predstavniku. Ovdje smo saznali o postojanju dekreta o formiranju Crvene armije. Odavde smo otputovali u Samaru s nadom da ćemo priključiti naše ljude jednoj jedinici Crvene armije koja se formirala. U Samari sam sve one koji su željeli predao u armiju Jakovljeva, koji se borio protiv Dutova, a veći dio za borbu protiv basmača. S ostacima odreda ja sam se smjestio u hotelu »Internacional« i u ženskoj gimnaziji. Konjički odred koji je bio stvoren u Poltavi bio je meni potčinjen, ali ja nisam volio konjicu. U Samari sam istodobno bio imenovan za predsjednika Jugoslavenske sekcije za formiranje jugoslavenske vojske. Ovdje sam se upoznao s Jaroslavom Hašekom, koji je imao istu dužnost kod

Samarskog sovjeta. U početku lipnja 1918. bijeli Česi istupili su protiv sovjetske vlasti i krenuli iz Penze na Samaru. Tada sam ja napisao proglas svim Jugoslavenima da se dignu u zaštitu sovjetske vlasti i da stupe u Crvenu aeraciju. U letku sam pisao: »Neće nam oprostiti historija ako mi, jugoslavenski radnici, vojnici i seljaci, u ovom kritičnom trenutku ostavimo naše ruske drugove same u toj teškoj borbi s vanjskim i unutrašnjim tlačiteljima. Na oružje, drugovi! S radosnim srcem idite i spašavajte rusku revoluciju, svjesni da će samo u njoj biti spas i oslobođenje od tlačitelja čitavog svijeta. Na oružje, drugovi! Svi u redove Crvene armije!«

Proglas je bio odštampan u Samarskim novinama »Soldat, rabočij i krestjanin« od 7. lipnja 1918. br. 322. Sličan proglas napisao je i Jaroslav Hašek, i on je također bio tiskan u ovim novinama, samo nešto ranije nego moj. Obojica smo otišli na frontu sa svojim odredima, gdje se već vodila bitka s Česima. Česi su bili vrlo disciplinirani, stari vojnici, te su nas vrlo brzo svladali, pa je Samara pala. Ja sam se uspio sakriti kod željezničara Nikolaja Aristarhijevića Kamišova, gdje sam se skrivao četiri mjeseca, do izbacivanja Čeha iz grada. Sada živi u Samari pukovnik Vladimir Ivanović Rudak, koji je tada bio mladić, a koji je mnogo učinio zajedno sa svojim bratom Konstantinom da me Česi nisu našli. Za ova četiri mjeseca ja sam mnogo radio sa Srbima i Hrvatima koji se nisu trebali sakrivati od Čeha. Ovi su drugovi živjeli na takozvanim dačama i radili su zajedno s radnicima-metalcima, s kojima sam ja imao vezu preko svojih drugova koji su živjeli na dači. Nakon oslobođenja Samare od Čeha ja sam se javio Ginteru, koji je bio određen od RKP(b) za gubernijskog vojnog komesara. Taj je upravo pristupio organizaciji gubernijskog vojnog komesarijata pa sam od gubernijskog partijskog komiteta imenovan za *komandanta 1. internacionalnog bataljona*, a dva mjeseca kasnije za *komandanta puka*. Zdravlje mi je bilo u to vrijeme veoma loše: strijeljanje, ilegalni rad, gladovanje, i uopće teški život doveli su me do potpune iscrpljenosti. Za vrijeme mojeg zapovijedanja pukom upoznao sam se s drugom Frunzeom, koji je tada zapovijedao IV. armijom i Južnom grupom Istočne fronte, i s drugom Kujbiševim, koji je često dolazio u puk. On je tada bio predsjednik Samarskog sovjeta, a ja član (legitimaciju člana Sovjeta čuvam do danas), a jednoć sam ga sreo i s Čapajevom u kabinetu Frunzea. Dok sam bio komandant bataljona, bio sam službeno pohvaljen po naredjenju Privolžskog vojnog okruga u ime RSFSR za savjestan i uredan rad. U početku svibnja 1919. bio sam imenovan za *pomoćnika načelnika štaba brigade* za operativna pitanja. To mi je vrlo pogodovalo zbog slabog zdravlja. Ali uskoro sam primio II. pješački puk ove brigade. Puk se nalazio u Sizrenu i ukrcavao se već u vagone za Petrogradsku frontu, kuda je bila određena I. brigada 2. divizije. Na Petrogradskoj fronti razbolio sam se od močvarne groznice i tuberkuloze pluća te sam predao puk komandantu jednog bataljona. Nakon temeljitog liječničkog pregleda poslali su me u Moskvu u nadi da će mi tamo moći pomoći. U Moskvi sam se prijavio u Federaciju inozemnih grupa pri CK RKP(b). Tu su se brinuli za mene, ali mi mnogo nisu mogli učiniti. Jedino što su mogli učiniti to je da su mi posavjetovali da promijenim klimu. O tome su javili u Jugoslavensku sekciju RKP(b), koja me je poslala s mandatom u štab V. armije u Čeljabinsk, gdje sam se nadao da ću se odmoriti i dobiti potrebne podatke o tome što ću raditi. Ovdje sam susreo iz Samare poznatog druga Teplova. On je bio član Vojnog sovjeta V. armije. U razgovoru s njim saznao sam da zarobljenika Srba, Hrvata i Slo-

venaca u toj armiji nema. Pomislio sam: Što da radim? Što dalje? Već sam odlučio krenuti u Jekaterinburg (Sverdlovsk), jer je i on bio naznačen u mom mandatu, ali ovdje me je spazio drug Teplov, koji je predložio da krenem na frontu za *komandanta jednog puka*. Nisam dugo razmišljao, složio sam se i krenuo u 27. diviziju s instrukcijom da mi dadu puk po nahodađu komandanta divizije. Uz poteškoće sam doznao da je štab divizije smješten u selu Rashatika u Kurganskom rajonu, pošao sam tamo i dao svoju uputnicu koju sam dobio u štabu V. armije. Za vrijeme razgovora s komandantom divizije osjetio sam silnu glavobolju. Pozvani liječnik odmah je postavio dijagnozu: tifus-pjegavac. Uskoro sam izgubio svijest i osvijestio sam se tek u Čeljabinsku u ešalonu tifusara. Ležao sam do prosinca u bolnici u teškom stanju, a kad sam izašao iz bolnice prijavio sam se gubernijskom vojnom komesaru, koji mi je dao uputu za *zamjenika načelnika teritorijalnog pukovskog okruga* i *zamjenika komandanta teritorijalnog puka*. Kasnije sam bio imenovan za *komandanta teritorijalnog puka*.

U travnju 1920. pozvan sam k predsjedniku Gubernijskog komiteta partije Ejhu i dobio od njega uputu za dužnost *Komandanta specijalnog komunističkog bataljona*. Ta je dužnost bila paralelna s izvršavanjem svih ranijih obveza komandanta teritorijalnog puka i zamjenika načelnika teritorijalnog okruga. Mnogi čeljabinci znadu da su i teritorijalni puk i ČON, kako se skraćeno zvao komunistički bataljon, ove jedinice sudjelovale najaktivnije u likvidaciji pobunjeničkog pokreta na Južnom Uralu i Kurganskom rajonu.

U lipnju 1921. na osobnu molbu bio sam imenovan za komandanta Uralskog vojnog okruga na dužnost vojnog komesara 205. troičkog puka, koji je u to vrijeme također sudjelovao u borbi protiv ustanika. Nakon likvidacije ustaničkih bandi, bio sam pozvan u štab okruga i poslan u Nižnji Tagil na dužnost *vojnog komesara 4. telegrafsko-telefonskog puka*, gdje sam se nalazio do odlaska puka u Omsk. U T/T puku bio sam 7 mjeseci. U veljači 1922. sam premješten za *komesara 169. artiljerijskog divizionu* u grad Irbit. Ovdje sam se ponovno razbolio od pjegavog tifusa uz koji sam dobio i grozničnu upalu pluća. Naređenjem Revolucionarnog vojnog sovjeta Republike 169. divizion je bio predan ponovno formiranoj 1. kazanskoj diviziji. Ovamo sam i otišao nakon ozdravljenja.

U Kazanju sam radio do 1924. na dužnosti komesara 169. divizionu, koji je preimenovan u 1. artiljerijski divizion. Tu sam imenovan za *pomoćnika artiljerije 1. divizije*.

U travnju iste godine pozvan sam ponovno u Priuralski Vojni okrug Sverdlovsk i imenovali su me za *komesara haubičkog divizionu*, a u svibnju 1924. za *komesara artiljerije 57. divizije*.

Na koncu 1924. izašao sam na odmor, iako bez rezultata, jer su me malaria i tuberkuloza dovele u teško stanje.

Nakon što sam otišao iz armije Uralski oblasni komitet partije imenovao me je za *načelnika Sverdlovske (4.) milicijske škole i kriminalnog istraživanja*. Ovdje sam radio do siječnja 1927. tj. do prijelaza u grad Čeljabinsk na dužnost *direktora Sovjetsko-partijske škole II. stupnja*.

U jesen 1928. ponovno sam se vratio u miliciju te sam bio imenovan za *načelnika okružne i gradske milicije* u Čeljabinsku. U miliciji sam ostao do 1938. tj. 10 godina. Za to sam vrijeme obavljao tri dužnosti: *načelnika okružne i gradske milicije*, *načelnika međurajonske Sarapuljske milicije* i *načelnika komadne vojnog odjela Čeljabinske oblasne milicije*. Za rad u gradu

Sarapulju dobio sam zvanje »Počasni radnik milicije Sovjetskog Saveza« i počasnu značku. Godine 1938. uhapsili su me organi NKVD-a i odležao sam u zatvoru dvije godine (do 1940). Ali je moj predmet prekinut zbog toga što nije bilo dokaznog prijestupa.

Nakon toga bio sam na raznim dužnostima u gradu Celjabinsku (*načelnik za pripravu kadrova oblasnog gospodarstva*), *direktor trusta građevinskog materijala*, *zamjenik direktora Uralskog specijalnog građevinstva za radničku opskrbu*, *direktor ORS-a Narodnog komesarijata nabave*, *načelnik gradske stambene uprave* i *predsjednik međuoblasne komisije za provjeravanje isplaćivanja državne lutrije*).

Umirovljen sam 1957. godine. Sad sam osobni umirovljenik svesaveznog značaja.

Na koncu je potrebno primijetiti još nešto što je trebalo reći u početku autobiografije. 1918. i u početku 1919. bio sam *jedan od organizatora jugoslavenske komunističke grupe* u Samari i *sekretar* ove organizacije. Takvih grupa u Sovjetskom Savezu, tada RSFSR, bilo je nekoliko (u Moskvi, Lenjingradu, Saratovu). Osim jugoslavenske bila je i češka, mađarska, njemačka i druge grupe. Osnovna zadaća ovih grupa sastojala se u tome da pripremaju drugove za rad u domovini i da šalju tamo. Od ovih je grupa kasnije bila stvorena i Federacija inozemnih grupa pri CK SKP(b)«. V. I. Lenjin je u izvještaju CK-u na VIII. kongresu RKP(b) istakao da je djelatnost Federacije inozemnih grupa boljševičke partije pod rukovodstvom CK bio doprinos u stvaranju komunističke internacionale: »Stotine tisuća ratnih zarobljenika iz armije koju su imperijalisti gradili samo za svoje ciljeve, krenuli su u Mađarsku, u Njemačku, u Austriju i postigli su da su bacili boljševizma zarazili ove zemlje potpuno. I ako sada tamo vladaju grupe ili partije koje su s nama solidarne, to je rezultat tog naoko nevidljivog i u organizacionom izvještaju sumarno i kratko opisanog rada inozemnih grupa u Rusiji, koje su ispisale jednu od najvažnijih stranica u djelatnosti ruske Komunističke partije kao jedne od ćelija svjetske komunističke partije«.

(GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 48d. Prijepis izvornika na ruskom jeziku).

Dokument br. 6

Pismo Emila Čopa Ivanu Očaku⁷

Celjabinsk, 4. II. 1957.

Ja sam vrlo sretan što sam dobio pismo od čovjeka koji se rodio tamo gdje i ja. Ja nisam Zagrepčanin, ali sam tamo navraćao 1910. i 1911. i često sam o tome mislio. Takve misli — to su preživljavanja i od njih se ne možeš osloboditi, one su vječno s takvima kao što sam ja. U Rusiji sam 42 godine. Nekoć sam imao prijatelje s one strane, ali njih više nema — ostao sam osamljen na dalekom Uralu. Materinski jezik sam već sigurno odavno zaboravio, ali kad mi slučajno nešto dođe u knjizi, ja se snađem. Prošle godine imao sam veliku sreću. U Celjabinsk su doputovala dvojica — Crnogorac ispod Lovćena i Hrvatica iz Delnica. Ja živim u Rusiji od 1915., služio sam u 1. srpskom puku kao đak-narednik. U domovini su mi ostali otac, brat i sestra, o kojima ne znam ništa već 43 godine. Otac je, naravno, već odavno umro, brat je bio poručnik u vojsci.

Za vrijeme revolucije imao sam mnogo drugova, ali su oni već davno nestali — neki su se vratili kući, netko je poginuo, a mnogi su umrli ovdje. Ponekad me obuzme sjeta i tada uzimam gitaru i pjevam: »Tužan putnik, krenuo domu svom«, »Đaurko lijepa«, »Čeka me stara majka« (naslovi pjesama na-

pisani su na hrvatsko-srpskom jeziku, latinicom primjedba I. O.), i sve što mi dođe u glavu i nakon toga potsaje mi lakše na duši. Evo to je o meni osobno.

Odgovaram na Vaša pitanja:

1. U Samari sam bio u početku 1918. komandant Crvenogardijskog odreda u kojem je bilo 375 ljudi, od kojih 200 konjanika. Odred su razbili Čehoslovaci nedaleko grada, ali ne sve, jer sam ja još ranije konjanike dao u samostalnu jedinicu i ona je prešla pod drugu komandu, ali se nije htjela boriti. Nakon borbe s Česima komandirao sam bataljonom (Internacionalnim pukom do siječnja 1919.) Na koncu siječnja preuzeo sam ovaj puk i zapovijedao sam njime do 27. svibnja 1919. Puk je bio sastavljen od jedinica 1. samarskog internacionalnog puka, koji je sudjelovao u borbi od Kuznjecka do Samare. Nakon zauzeća Samare puk je ostao u gradu kao zaštitna jedinica, jer je fronta bila još dosta blizu. Tamo je on gušio ustanak teškog artiljerijskog diviziona, a jedan bataljon gušio je eserovski, kulački ustanak u bivšoj Simbirskoj guberniji. U svibnju 1919. bio sam hitno imenovan za komandanta 11. pješačkog puka i drugi dan sam upućen na petrogradsku frontu. Internacionalni puk je prema nekim podacima, vjerojatno, dospio u čapajevsku diviziju, ali točno o tome nisam mogao saznati. Nakon petrogradske fronte komandirao sam jednim pukom na Istočnoj fronti, gdje sam se razbolio od tifusa. Nakon ozdravljenja komandirao sam istodobno čeljabinskim teritorijalnim pukom, specijalnim komunističkim jedinicama i bio sam zamjenik načelnika Čeljabinskog okruga teritorijalne vojske.

Ljeti 1921. hitno sam prebačen na suzbijanje ustanka u Troickom i Verhnejuraloskom rajonu, kao vojni komesar 205. pješačkog puka. Nakon likvidacije ustanka bio sam komesar 4. telegrafsko-telefonskog puka, komesar Haubične artiljerije i komesar artiljerije 57. divizije. Sve na Uralu.

Godine 1924. (u prosincu) otišao sam na dugoročni odmor zbog bolesti (tuberkuloza pluća i kronična močvarna malarija). Nakon demobilizacije bio sam imenovan za načelnika i komesara 4. škole starješina milicije (do 1927.) Direktor Sovjetske partijske škole II. stupnja bio sam do konca 1928; načelnik milicije i krivičnog istraživanja okruga u Čeljabinsku do 1931; načelnik Međurajonskog istraživanja okruga u Čeljabinsku do 1931; načelnik Međurajonske uprave milicije i krivičnog istraživanja u Sarapulju; od 1935. do 1938. ponovno u Čeljabinsku na rukovodećim dužnostima Oblasne uprave milicije.

2. U Samari je godine 1918. grupa drugova na inicijativu Josipovićevu, Jurekovićevu i moju odlučila da stvori Jugoslavensku komunističku partiju u Rusiji⁸ s ciljem da se u njoj ujedine svi Srbi, Hrvati i Slovenci. Mi smo uspjeli dosta učiniti u tom pravcu, jer su se uskoro pojavile pojedine grupe u Saratovu i Moskvi.⁹ U Moskvi je time rukovodio Nikola Kovačević, ja i Josipović u Samari, Ivan Vuk u Saratovu, a zatim u Moskvi. Kao rezultat te aktivnosti bila je 1919. pri CK RKP(b) organizirana Jugoslavenska grupa. Predsjednik bio je Milkić, sekretar I. Vuk. Kasnije je ona postala sekcija Kominterne.

3. O pogibiji Uroša Čonkića? Sigurno se ovdje radi o grešci. Za vrijeme građanskog rata, u veljači ili ožujku 1918., za vrijeme naše borbe s Nijemcima u Ukrajini je poginuo Čanak, moj dobar drug, ali mu se ne mogu sjetiti imena — ili Mile ili Nikola, ili Uroš. Čuvam jedan dokument s njegovim potpisom.

4. Nikola Grulović živi u Jugoslaviji, Cvejića se ne sjećam, Živkovića se sjećam, ali gdje je on, ne znam (samo ne general Živković). Dabića se ne sjećam. Tomić (ne Toman) bio je predstavnik Federacije inozemnih grupa pri CK RKP(b) na Istoku. Zadnji sam ga put vidio 1920., kada se vraćao s Istoka u Moskvu. To je bilo u Čeljabinsku. Glumca sam izgubio iz vida u proljeće 1919. Srđića i Barbaša se ne sjećam. Čanak je bio poznat revolucionar. On je organizirao zajedno s Kovačevićem i Grulovićem Jugoslavenski revolucionarni savez u Rusiji, koji je mnogo učinio na polju idejnog odgoja naših ljudi. To je bilo odmah poslije našeg izlaska iz Korpusa. On je poginuo herojski u borbi s Nijemcima. Bio je Dundić. Zadnji smo se put vidjeli u početku 1918. na stanici Liska, Voronješka gubernija. On se nalazio u II. jugoslavenskom crvenoarmijskom odredu, koji su u Odesi formirali Kovačević, Čanak i Nikola Radaković. Dundić je služio u 2. srpskom puku i izašao je iz njega zajedno s drugovima. Poginuo je herojski u 1. konjičkoj armiji Buđonog za vrijeme zauzimanja Rovna u početku srpnja 1920. *Iz razgovora s njime shvatit sam (a tako i jest) da su njegovi rođaci godine 1900. živjeli u Senju (Hrvatsko primorje).* U Užicu i selu Rožanima on nikada nije bio niti se tamo rodio.

Sto da kažem o svom vlastitom borbenom putu? O tome sam ja napisao na prijedlog Čeljabinskog oblasnog komiteta partije 73 stranice. Spremam se to izdati u povodu 40. godišnjice Oktobarske revolucije. Sad se taj materijal nalazi kod njih i u Čeljabinskom etnografskom muzeju; pobrinut ću se da vam nabavim jedan primjerak (na pisačem stroju) pa ću vam ga poslati, ako je to potrebno.

Za vrijeme izlaska iz srpske armije bio sam osuđen zbog revolucionarnog rada na smrt. Za vrijeme bježanja teško sam ranjen. Sudjelovao sam u Kijevskom ustanku godine 1918. (veljača). Borio sam se sa svojim odredom u Poltavi protiv Kozaka, koji su se pobunili protiv sovjetske vlasti, protiv Čeha kod Samare, na petrogradskoj fronti i na Istoku. U crvenogardijskom odredu bilo je 375. U internacionalnom puku bile su 2 čete Srba i Hrvata — oko 400 ljudi. U gradu Troicku poginuo je jedan od mojih bliskih drugova — Mihajlo Grbanov. On je poginuo u borbi protiv ustanka, herojski se dugo borio s cijelim odredom sam, dok nije bio posjećen sabljama. Njegov je grob u Čeljabinsku, gdje ja često bivam.

Luka Dobanovački služio je dva puta pod mojim zapovjedništvom. U Samari 1918. i 1919., bio je komandir čete u Troicku, bio je 1921. pomoćnik komandanta puka. Nakon svog odlaska u T/T puk 1921. vidio sam ga zadnji put.

Nikolu Radakovića, aktivnog sudionika u organizaciji naših odreda, izgubio sam iz vida 1918.

S Nikolom Kovačevićem (Čudnovski) dopisivao sam se do 1932., zatim se on izgubio. Tih je godina on radio u Moskvi u grupi »interzemljačestva« kod Muzeja CDK(A).

U Moskvi je dugo živio Čopić (Senjko), rodnom iz Senja, ali gdje je sad, ne znam. On je bio član RKP(b) i učio je u nekoj internacionalnoj školi.

Bio je kod mene sekretar u Crvenoj gardi Stojko Ratkov, ali je poginuo ili se vratio u domovinu.¹⁰ Fotografiju njegovu imam.

Kovačević (Čudnovski) je bio ambasador u Bugarskoj Narodnoj Republici 1951. ili 1952.¹¹

N. Grulović bio je otpravnik poslova u SSSR-u 1947. ili 1948.

Dokumenata sam sačuvao mnogo. Dio ih se nalazi u izvorniku i u kopijama u mom mirovinskom predmetu kod Ministarskog vijeća SSSR-a.

Imam crvenogardijsku knjižicu, potvrde o dužnostima komesara 1. internacionalnog puka, komandanta 1. internacionalnog puka, sekretara Partije komunista Jugoslavije u Rusiji, poslaničku kartu člana Gradskog sovjeta s potpisom Kujbiševa, komesara 205. komandnog čeljabinskog teritorijalnog puka, komandanta ČON-a, zamjenika načelnika Čeljabinskog teritorijalnog okruga, komesara 4. telegrafsko-telefonskog puka i mnoge druge. Imam svoje fotografije kad sam bio komandant Crvene garde, komandant puka i mnoge druge. Fotografiju A. Dundića — 3 komada, njegova groba — 1 kom., Stojka Ratkova, Mihajla Grbanova. Vrlo su dragocjen materijal iskazi žitelja Zavadovke, gdje su me 1917. osudili na smrt u vezi sa sudjelovanjem u revolucionarnom pokretu. Te iskaze su dobili suradnici MVD-a i meni je predana točna kopija. Sačuvao sam i zajedničku fotografiju čete u kojoj sam služio u 1. srpskom puku. Fotografija je snimljena u vezi s mojim odlikovanjem Georgijeuskim križem. Kod naših drugova u Čeljabinsku nema nikakvih dokumenata.

Moram vam kazati da Srba, Hrvata i Slovenaca koji su služili u bjelogardijskim jedinicama skoro i nije bilo (moguće nekoliko ljudi).

Opća situacija tadašnjih događaja meni je još uvijek dosta svježja u glavi. Naravno, posve je prirodno da se mnogo štošta u pameti izbrisalo.

Puno toga napisao sam drugu Dunajevskom i kako bi olakšao vaš rad, možda će vas on upoznati s time što sam mu napisao. U Kinostudiju se nalazi moje pismo na 8—10 stranica, adresirano Kovačeviću 1932. Moguće da ga je dobio od asistentice kinostudija »M. Gorkog«, Paline Jevsejevne Poznanske; ona je trebala vratiti ovo pismo meni, ali ga do sada nisam primio. Vi biste ga trebali vidjeti jer u njemu ima dosta toga za Vas interesantnog. Ako ga dobijete, javite mi.

Mislim da ćemo se dopisivati.

S poštovanjem
Čop

P. s. Šaljem Vam 2 svoje fotografije iz onih vremena i jednu M. Grbanova. Sad sam osobni umirovljenik saveznog značaja. Dvije godine već kako ne radim.

(Autorova zbirka)

Dokument br. 7

Pismo Emila Čopa Aleksandru Dunajevskomu

Čeljabinsk, 21. II. 1957.

Odgovaram odmah na Vaše pismo. Nisam uvjeren da će Vas moj odgovor zainteresirati. Što se tiče mene, ja želim ustanoviti istinu o nekim davno prošlim događajima, ali koje u dirnuli drugi, i koji postoje nezavisno od moje želje.

Za Vas će sve to biti možda čudno i neshvatljivo, jer ste Vi stekli dojmove o meni iz drugih izvora koji nisu povezani izravno sa životom i revolucionarnim radom Alekse (Oleka) Dundića.¹²

U zadnje vrijeme ja vrlo mnogo vremena posvećujem ovom izvanrednom heroju, kako bih očistio njegovu biografiju od raznih izmišljotina i neistinitih komentara. Ako je to taj isti Aleksa Dundić kojeg sam ja poznavao iz zajedničke službe u 1. srpskoj diviziji i po sudjelovanju u revolucionarnom

pokretu 1917. i u početku godine 1918., tada ja nisam u stanju šutjeti o izmišljotinama koje se stvaraju oko njegove ličnosti. Čini mi se da o jednom te istom čovjeku mi govorimo različito ali mislim da sam se ja u svojem tumačenju više približio istini. Vama je poznato da su Dundića proglasili sinom krupnog trgovca stokom, te da se on rodio u gradu Užice (Srbija). Studenog prošle godine jugoslavenski list »Borba« bio je prisiljen objaviti vijest da to nije točno. Na koji je način do »Borbe« došao moj protest, ne znam, ali vidim da je izmišljotina već službeno odbačena. Međutim, »Borba« je postala žrtva lažnog podatka kad je objelodanila da Dundić nije Dundić, nego Čolić s tri imena: Milutin, ili Lazar ili Aleksa, i da je on sin svećenika iz sela Ražana. Užice, prema »Borbi«, također otpada. Novi podaci o A. Dundiću nisu bolji od ranijih i vode ljude još dublje u zabludu. Ja sam sada ponovno započeo rat za istinu, preko Oblasnog historijskog muzeja u gradu Rovnu (USSR), koji je zainteresiran za istinu kao i ja zbog toga što je Aleksa pokopan tamo. Priča se da je Aleksa znao francuski i u radio-dramama pokazuju ga kao »adutanta« francuskog generala u neprijateljskom stanu. Zanimljivo, što bi se desilo kad bi Aleksa stvarno došao Denikin u odjeći takvog adutanta i s njim počeo razgovarati francuski? Ovo se trebalo dogoditi, jer na balu kamo je on navodno došao bilo je mnogo takvih koji su znali taj jezik i koji bi se mogli time pohvaliti. Aleksa je, kako su mi pričali, činio čudesa hrabrih djela, ali nije nikad pravio gluposti.

Vi sigurno znate o kojoj sceni govorim. Eto protiv čega sam se borio. Neki novinar je napisao da je Dundić 1916. bježao iz austrijskog zarobljeništva i da je srpska vojska došla u Rusiju također 1916. Na pitanje otkuda mu je to poznato, on je odgovorio: »1916. bio je Brusilovski proboj i ja sam pretpostavio da je to bio razlog pojave srpske vojske u Rusiji (!!)

Nažalost, o Aleksu Dundiću postoje mnoge pretpostavke, ali su sve jedna gora od druge. Kad sam ja na radiju saznao da će se snimiti film o njemu, požurio sam pismeno izraziti svoje sumnje Kinostudiju »Gorkog« kako bi se izbjegla službena prijevara. Ne znam kako su se tamo ponijeli prema mojoj slutnji, ali sam prema nekim indicijama zaključio da se ubuduće treba mudro uzdržati. Oprostite na smjelom izrazu — gdje petorica lažu, šesti mora o istini šutjeti, jer se može pomisliti kako se sâm namećem da se više govori o mojoj osobi. Kada ja ne bih bio jedini — u svakom slučaju u SSSR-u, koji čuva zaboravljenu (Dundićevu) historiju, naravno, ja bih djelovao smjelije.

Istina će ranije ili kasnije biti ustanovljena, i tada će heroj biti daleko privlačniji nego sada. Ja ne znam Aleksine podvige zbog toga što sam za vrijeme građanskog rata sudjelovao u borbama na jugu, ne na sjeveru. O njegovim podvizima slušao sam od drugih. Kad je on postao revolucionar, teško da to tko zna bolje nego ja. Vas zanima povijest srpske vojske u Rusiji. Da, to je zanimljivo, vjerujte mi. Ove su jedinice, točnije ljudi, preživjeli mnogo (ako nećeš da to nazoveš tragedijom) dok se nisu našli u okrilju ruske revolucije. Vi ćete mi morati postaviti još mnogo i vrlo mnogo pitanja u vezi s tim. Za početak Vam savjetujem: u studenom prošle godine poslao sam u kinostudij »M. Gorkog« asistentici režisera filma »Oleko Dundić« drugarici Palini Jevsejevnoj Poznanskoj svoje uspomene koje sam napisao 1932. na molbu »interzemljačestva« pri muzeju CDKA. To je prilično velik materijal (osam ili devet tipkanih stranica). U ovim uspomenama ima vrlo mnogo materijala koji Vas zanima. Ovaj dokument je ona obećala vratiti, ali ga još nisam dobio. Osim toga, tamo je pismo Čudnovskog (Kovačevića) na moje

ime i fotografija na kojoj je snimljena srpska četa za vrijeme mog odlikovanja Georgijeuskim križem. Ja mislim da ona neće odbiti da Vam preda taj materijal, a Vi ćete mi ga vratiti kad se upoznate s njim.

Sada Vam kratko odgovaram na Vaša pitanja:

1) *Dundić se nije rodio ni u Užicu ni u Ražani, nego u Hrvatskoj, na obali Jadranskog mora. Godine 1900.—1910. njegovi su rođaci živjeli u Senju, u Hrvatskom primorju. Prema tome mjesto njegova rođenja treba tražiti, koliko se sjećam, u okolici ovog grada (Senja) ali ne dalje od sto kilometara, i to tako da se obuhvati i Lika i bliži otoci. Na drugim je mjestima beskorisno tražiti.* Služio je on u 2. srpskom puku od 1916. do 1917. Gdje je služio ranije, ne sjećam se ili uopće ne znam. Rodio se 1893. U vojsci je bio od 1912. Komandant 2. srpskog puka bio je pukovnik Hadžić. Ja sam služio u 1. puku. Komandant puka bio je pukovnik Popović. Komandant Korpusa bio je general Živković. Prosinca 1916. divizija je došla s bugarske fronte na dopunu i odmarala se u selu Zavadovka (Hersonski rajon, odeska oblast) nedaleko stanice Berjozovka, u odeskoj oblasti (bivša Harkonska gubernija). U to vrijeme nitko od nas službeno nije bio član Komunističke partije i mi smo se smatrali revolucionarima, pristašama boljševizma, ali mogućnosti povezati se s Partijom nismo imali nikakve i tek kasnije smo imali tu mogućnost (ja, na primjer, 1918.).

2) Plebiscit je bila zanimljiva pojava. Na temelju njega svaki je vojnik i oficir trebao odgovoriti hoće li ostati u srpskoj vojsci ili ne? Odgovor se zapisivao i oni koji su odlazili lišavali su se »na vjekove vječne« prava da se vrate u domovinu. Plebiscit je zahtijevao velik broj revolucionarno raspoloženih vojnika i oficira. Ali bio je i jači razlog — očistiti srpsku vojsku od nepoželjnih elemenata. Oni koji su odlazili, trebali su biti internirani u koncentracione logore, što je kasnije i učinjeno.

3) Posjedujem fotografiju o kojoj sam govorio ranije. Vi ćete je dobiti od drugarice Poznanske; druga — kad sam bio komandant crvenogardijskih odreda u Ukrajini; treća — kao komandant internacionalnog puka u Samari 1918.—1919; crvenogardijska knjižica, delegatska karta člana Samarskog sovjeta s potpisom V. V. Kujbiševa i mnogi drugi dokumenti iz razdoblja građanskog rata. Zanimljiva je objava kad sam bio sekretar Komunističke partije Jugoslavije u Rusiji prvih godina revolucije, do ulaska u RKP(b). Kasnije je pri CK RKP(b) bila stvorena jugoslavenska grupa, a koja je ušla u Federaciju inozemnih grupa pri CK RKP(b). Imam također fotografiju Aleksa Dundića, koja je snimljena u 1. konjičkoj armiji i fotografiju njegova groba u Rovnu.

4) Bila su dva međunarodna puka: Saratovski i Samarski. Saratovski je sudjelovao u borbi za oslobođenje Sizrena i Samare. Samarski je formiran dan nakon oslobođenja Samare od Čeha, od ostataka Saratovskog puka i nove dopune. Samarskim sam zapovijedao ja. On je dugo ostavljen u gradu radi zaštite, za svaki slučaj, jer je fronta bila vrlo blizu grada. U proljeće 1919. predao sam puk i otputovao na Petrogradsku frontu s jedanaestim pješačkim pukom kao njegov komandant. Nakon mog odlaska na petrogradsku frontu internacionalni je puk otišao na istočnu frontu. Prema nekim podacima on je mogao ući u sastav Čapajevske divizije. Ali točno ustanoviti ovo nisam mogao. Samarski puk, koji je bio ostavljen u gradu prema tadašnjoj potrebi, zvao se 1. samarski internacionalni zaštitni puk. Djelomično je do odlaska na frontu sudjelovao u gušenju eserovskog ustanka u bivšoj

Simbirskoj guberniji i u razbijanju pokušaja ustanka u divizionu tešku artiljeriju u Samari.

5) O komunističkom puku, koji je sudjelovao na jugu, ništa ne mogu kazati. Nije isključeno da su ovako nazivali ili moj ili Aleksin odred.¹³ Oba su djelovala u Ukrajini protiv Gajdamaka i Nijemaca. Moj je odred tada razbio i razoružao u Poltavi kozački puk koji se pobunio. To je bilo u početku ožujka 1918. a možda i na koncu veljače. Nije isključeno da je Aleksa nazvao svoj odred komunističkim pukom. Oba su odreda bila dosta velika, imala su svaki oko 400 ljudi.

6) O našem dolasku u Rusiju točno je rečeno u mojim uspomenama, za koje sam Vas molio da ih uzmete od drugarice Poznanske. Uopće, dio vojske je došao s otoka Krfa (Grčka), kamo je evakuirana srpska vojska nakon njemačke okupacije Srbije 1915., preko Arhangelska, a dio je došao u Korpus, uglavnom u 2. diviziju, iz redova bivših austro-ugarskih ratnih zarobljenika u Rusiji, Srba, Hrvata i Slovenaca.

7) Osim Nikole Grulovića u Jugoslaviji žive Nikola Kovačević (Čudnovski), Nikola Radaković (sve Nikole), Juraković, Josimović, Ivan Vuk i Copic (Senjko). Kovačević je 1951. ili 1952. bio poslanik Jugoslavije u Bugarskoj Narodnoj Republici, što sam saznao iz naših novina »Pravda« i »Izvjestija«.

8) O Dundiću sam govorio ranije. Adrese spomenutih drugova ne znam jer s domovinom nemam veze već od 1924.

9) U Zavadovki me se mogu sjećati još mnogi žitelji, jer sam tamo preživio tešku tragediju u vezi s neuspjelim strijeljanjem nakon što me je Srpski pokretni sud osudio na smrt zbog revolucionarnog rada u jedinicama Srpskog korpusa. Godine 1938. u Čeljabinskoj oblasnoj upravi milicije predana su mi pitanja žiteljima sela Zavadovki i zaključak Rajonskog NKVD-a kojim se potvrđuje taj podatak. Ovo ispitivanje izvršeno je da bi se potvrdili podaci iz moje autobiografije. Sigurno da se i sada dosta starosjedilaca sjeća tog događaja, jer sam za vrijeme strijeljanja ja bio teško ranjen, sakrivao sam se u jezeru, a zatim kod građanina Jevsejenko. Nakon hapšenja ja sam ponovno pobjegao uz pomoć drugova i oni su me doveli u Kijevsku vojnu bolnicu, gdje sam se dugo liječio. Zivio sam do hapšenja u prvoj ulici nedaleko jezera. Bio sam pod stražom u kući Ivana Trofimovića Naumenka i u bivšoj »kardegardi«. Istraga je o ovom slučaju počela 1938. u gradu Berjovka, Ul. Vorošilova br. 28. Žena Ivana Trofimovića Naumka član je Kolhoza »Crveni šljah« Zavadovskog seoskog sovjeta.

Dundić je živio u suprotnom dijelu sela, bliže bregovitim stepama, dosta daleko od jezera.

Ako ćete se povezati sa Zavadovkom, ja Vas molim da to učinite oprezno, ispričajte vlastima o svrsi svog dolaska, jer ljudi mogu zbog straha odbiti da govore o meni i Dundiću. Ako Vi ne spomenete moje prezime, njega će Vam (ja sam u to uvjeren) spomenuti sami starosjediloci, jer se takve stvari nikad ne zaboravljaju. Mene su ranjenog vodili po selu nekoliko puta pa su me mnogi stanovnici vidjeli okrvavljenog. Vama će reći također zašto sam bio uhapšen jer sam otvoreno vodio antimonarhističku agitaciju.

Na koncu odgovaram na pitanje što je moglo utjecati na Dundića da je postao revolucionar. Iz mojih uspomena Vi ćete to najbolje vidjeti. Ovakva uvjerenja ne dolaze sama od sebe, nego se rađaju i konačno formiraju pod utjecajem značajnih događaja, a takvih impresivnih događaja bilo je doista vrlo mnogo. O tome su spomenuti drugovi mnogo pričali i proživljavali ih do

te mjere da su odlučili žrtvovati domovinu da bi mogli stati na stranu revolucije. Jedan od temeljnih razloga bio je, naravno s našeg stanovišta, besmisleni rad 1914.—1918. Nakon toga trebalo je spoznati da je revolucija u Rusiji prijeko potrebna zbog tadašnjeg bespravnog položaja većine ruskog naroda, s potpunom demoralizacijom dvora (cara smo vidjeli u Odesi za vrijeme smotre naših jedinica 1916.), sa zloupotrebama u armiji, koje nije bilo moguće sakriti, s okrutnim postupanjem prema vojnicima u srpskim jedinicama. Kao i mnogi među nama, tako je i Aleksa nosio u sebi — a da nije bio toga svjestan — klicu revolucionarnog raspoloženja još od djetinjstva, kada se prvi put oduševio čitanjem novina i časopisa, makar i maglovito upoznavajući pojedinosti o rusko-japanskom ratu i osobito o revoluciji 1905. O tome se u to vrijeme mnogo pisalo u inozemstvu.

Same rasputinske skitnje na dvoru imale su tako golem utjecaj na sve nas da su čak i kolebljivci shvatili kakav značaj ima revolucija, koja treba okončati ovaj despotizam. Odreći se domovine da bi sudjelovao u revoluciji — stvar je teška i *Dundić je to znao. On je bio naobražen čovjek i mnogo je čitao. Poznao je dobro* M. Gorkog, L. N. Tolstoja, Turgenjeva, Čehova i mnoge druge ruske klasike. Dundić nije bio takav čovjek da bi išao u revoluciju zbog ljubavi prema avanturi. To što je on radio, radio je svjesno zbog čvrstih razloga. Nakon 40 godina teško se svega sjetiti i to mi smeta da donesem temeljitije zaključke. Ali to što sam ovdje napisao, sve je bilo tako. Ako će Vas sve to zainteresirati i ako je sve ovo približno onako kako Vama treba, ja ću se i ubuduće sa zadovoljstvom odazvati na svako Vaše pismo. O sebi i drugim svojim drugovima, osim o Aleksi, ja sam napisao samo onoliko koliko ste Vi to htjeli. O Aleksi možete pisati otvoreno, ali izbjegavajte ono što su o njemu pisali netočno i izmišljeno, svodeći njegove postupke na pustolovinu. On je bio daleko suzdržaniji nego što su mnogi mislili i uvijek je pred samim sobom polagao račune o vlastitim postupcima. To je bio svjesni heroj. Poginuo je pri zauzimanju grada Rovna u srpnju 1920. godine.

S poštovanjem

Čop

Čeljabinsk

U. Kaslinskaja 117, Kv. 9

(Autorova zbirka). Ovo je kopija pisma. Izvornik čuva sovjetski pisac Aleksandar Dunajevski.

Dokument br. 8

Poslanica Emilu Čopu

Čeljabinsk, 4. studenog, 1967.

Mir, rad, sloboda, jedinstvo, bratstvo i sreća svih naroda.¹⁴

Poštovani Emile Mihajloviću!

Kolegij Uprave zaštite društvenog poretka Čeljabinskog oblasnog izvršnog komiteta srdačno Vama i članovima Vaše obitelji čestitam praznik — 50. godišnjicu Velike oktobarske socijalističke revolucije i Sovjetske milicije i visoku vladinu nagradu, orden »*Krasnoga znamenija*« (Crvene zastave).

Na dan slavnog jubileja primite naše najbolje želje za dobro zdravlje, uspjehe u svim poslovima i veliku sreću u životu.

Predsjednik kolegija

Načelnik UOPP Čeljabinskog oblasnog izvršnog komiteta general: Martinov

4. studenog 1967.

GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 43. Izvornik pisan na ruskom jeziku.

Dokument br. 9

Poziv Emilu Čopu za sudjelovanje u prazničkoj manifestaciji
(Čeljabinsk, studeni 1967.)

Dragi druže Čop E. M.

Čeljabinski GK KPSS, Gradski Izvršni komitet, GK VLKSM, Sovjet veterana — pozivaju Vas da sudjelujete u prazničkoj manifestaciji 7. studenog 1967. u posebnoj koloni partijskih veterana.

Sastanak 7. studenog u 8 sati 00 minuta, u Gradskom komitetu KPSS.
Vrijedi uz partijsku knjižicu.

GMR SSSR, Inv. br. 37916, d. 44. Izvornik na ruskom jeziku, pisan strojem.

B I L J E S K E :

¹ U raznim krajevima Sovjetske Rusije ova je organizacija nazivana različito. U Moskvi se zvala Jugoslavenska komunistička grupa (RKP/b).

² Datum ustanovljen prema dok. br. 1.

³ Pri vrhu i s lijeve strane je vinjeta u kojoj je narisana silhueta topa s topnikom crvenoarmijcom, s prirodom u pozadini.

⁴ Poslanicu je potpisalo preko 50 suradnika E. Čopa.

⁵ Na ovoj »autobiografiji« nema datuma. Prema sadržaju može se zaključiti da je sastavljena poslije 1963. godine.

^{6a} Čop se vara, N. Grulović je bio član CK KP Srbije.

⁶ V. I. Lenjin. Sabrana djela, t. 38, str. 148 (na ruskom jeziku).

⁷ Pismo je napisano ruski, a počinje s »Dragi druže«, hrvatski.

⁸ To nije bila KPJ, nego Jugoslavenska komunistička grupa RKP(b).

⁹ Čop se vara, ona je već ranije postojala u Moskvi.

¹⁰ Informacija o smrti Stojka Ratkova nije bila točna.

¹¹ Radi se o drugom Nikoli Kovačeviću.

¹² Aleksa Dundića u Sovjetskom Savezu zovu Oleko.

¹³ U stvari radi se o I. Jugoslavenskom puku čiji je komandant bio Danilo Srdić.

¹⁴ Pri vrhu izrađena simbolična vinjeta.